

JOGHISTÓRIA

ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének folyóirata

**Tóth Ilona misztikuma:
gyilkos vagy mártír?**

35. oldal

A TARTALOMBÓL:

[alkotmány- és jegtörténet]

A TESTÜLETI ÖNKORMÁNYZATOK
SZEREPVÁLTOZÁSAI
A HORTHY-KORSZAK SPORTPOLITIKÁJA

[jog és kultúra]

VÁROSFEJLESZTÉSI OSZTÁLY
TÖRÉS

ISSN 2062-9699

[tartalomjegyzék]

[főszerkesztői köszöntő]	3
-----------------------------------	---

[alkotmány- és jogtörténet]

Csanádi Ferenc: A nyolc évtizedes káoszt lezáró törvénycikk	4
Gera Anna: Csődtömeg-gondok – bizonytalanságok a csődtömeggondnok pozíciója körül az első modern magyar csődtörvényben	8
Sall Zsófia: A fiatalok bíráskodásának bevezetése a gyakorlati megvalósulás tükrében	13
Schlaffer Daniella: A testületi önkormányzatok szerepváltozásai.....	18
Török Martin: A Horthy-korszak sportpolitikája	23
Vincze Zsombor: A magyar Szent Korona gyöngye, Fiume.....	28

[nevezetes perek]

Greza Balázs Ferenc: Tóth Ilona misztikuma: gyilkos vagy mártír?	35
---	----

[jog és kultúra]

Filmajánló • Városfejlesztési osztály	40
Filmajánló • Törés	41

[tdk hírek]

Kún Hanga Cecilia: Bemutatkozik a MÁJT TDK	42
---	----

[jogtörténeti érdekességek]

Csanádi Ferenc: Érdekességek a jogtörténet világából.....	43
--	----

A címlapon: Tóth Ilona fényképe

Kép forrása:

https://tothilonka56.hu/images/tothilonka.jpg?fbclid=IwAR3Y72BDU3CpJ2EGpJOaY_q0gykLDzjX1fjCA7TfmaCUr9QN_oKNUdIIFmY 2020. 11. 15.

© Kún Hanga Cecilia, Schlaffer Daniella 2020

© A szerzők, 2020

© Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Joghistória, 2020

Folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet.

Elérhetőségünk: joghistoria@gmail.com

JOGHISTÓRIA

SZERKESZTŐSÉG

Felelős szerkesztő:
dr. Képešy Imre

Főszerkesztők:
Kún Hanga Cecilia
Schlaffer Daniella

SZERKESZTŐK

Kún Hanga Cecilia
Schlaffer Daniella
(Alkotmány- és jogtörténet)

Kún Hanga Cecilia
(Nevezetes perek)

Gera Anna
(Jog- és kultúra)

Sall Zsófia
(Jog- és kultúra)

Csanádi Ferenc
(Jogtörténeti érdekességek)

Kún Hanga Cecilia
(TDK hírek)

KORREKTÚRA

dr. Képešy Imre

BORÍTÓTERV ÉS BELSŐ TERVEZÉS

Barkóczy Dávid

KIADJA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi
Kar Magyar Állam- és Jogtörté-
neti Tanszék

(Cím: 1053 Budapest, Egyetem
tér 1-3., II. em. 211.; Tel./Fax.: 06
1 411 6518)

ISSN 2062-9699

KAPCSOLAT

joghistoria@gmail.com

LAPZÁRTA

2020. november 30.

Kedves Olvasóink!

Szeretettel köszöntünk benneteket a Joghistoria szerkesztői nevében!

Folyóiratunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének hivatalos lapja, amelyben nemcsak demonstráraink kapnak lehetőséget tudományos igénnyel megszerkesztett műveik publikálására, hanem egyetemünk azon hallgatói is, akik szeretnék az alkotmánytörténeti és jogtörténeti vonatkozású kutatásaik eredményét mások számára is hozzáférhetővé tenni.

Folyóiratunkon keresztül rávilágítunk a jogtörténet fontosságára. Amellett, hogy a Joghistoria megjelenése szolgálja a tudományos ismeretek minél szélesebb körben történő terjesztését, célja a hallgatók és a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék közötti kapcsolat kialakításának és elmélyítésének elősegítése is. Rendszeresen közlünk híreket tudományos diákkörünk fontosabb üléseiről, illetve tájékozódhattok tervezett féléves programunkról is. Az újságban megjelentetett rovatok célja mind a kulturális és közösségi ismeretek terjesztése, mind pedig a tudományos eredmények közvetítése a hallgatók irányába. Fontosnak tartjuk azt is kiemelni, hogy a Joghistoria volt az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának első olyan, hallgatók által szerkesztett folyóirata, amely a hallgatók tudományos cikkeinek megjelentetését szolgálja.

Ennek megfelelően folyóiratunkba továbbra is szeretettel várjuk minden publikálni vágyó hallgató tudományos igényű munkáját, legyen annak témája akár a magyar, akár az egyetemes állam- és jogtörténet. A TDK hírekben a Tanszék Tudományos Diákkörének mindennapi tevékenységéről és munkájáról kaphattok bővebb tájékoztatást. A Jog és kultúra rovatunkban különböző jogi vonatkozású filmekről, könyvekről és kiállításokról szerezhettek további információkat. A Jogtörténeti érdekességek rovatunkban pedig számos jogtörténeti vonatkozású információval gazdagíthatjátok tudásotokat.

Kellemes olvasást kívánunk!

Kún Hanga

Kún Hanga Cecilia

Schlaffer Daniella

Schlaffer Daniella

A nyolc évtizedes káoszt lezáró törvénycikk

Írta: CSANÁDI FERENC

A mohácsi csatavesztés után kialakult belső káosz mindenki számára ismeretes lehet a történelemórákról. De az, hogy hogyan is zajlott, mik voltak ennek a fő gazdasági mozgatórugói, és hogy mi is szorította keretek közé, az már kevesek számára ismert.

Jogbiztonság a mohácsi vereséget követő időkben

A mohácsi vereség és a király halálának következtében az országban megszűnt az egységes központi hatalom. A kettős királyválasztás okán megindultak a trónharcok, amelyek mérhetetlen pusztítást okoztak az országban, hiszen mindkét fél csapatai városokat és falvakat pusztítottak a másik „király” területén. Az ebben az időszakban hazánkban mindinkább teret nyerő reformáció pedig csak fokozta ezen háború brutalitását, hiszen mindez vallási színezetet kapott.¹ Mindezen káoszt kihasználva a bárók és kiterjedtebb birtokkal rendelkező nemesek is megpróbálták minél inkább kiterjeszteni befolyásukat, így gyakoriak voltak az országban az úgynevezett hatalmaskodások, amelyek alatt főképp nemesek vagy birtokaik ellen elkövetett cselekményeket kell értenünk. De a jobbágyságot sújtó terhek is megnövekedtek ebben az időszakban, hiszen a kettős adóztatással még inkább megnehezedett az életük.

Ezen állapotokból pedig egyértelműen következik, hogy az ország gazdasági helyzete is megrendült, hiszen a pusztítások következtében a termelés visszaesett, és az adók sem folytak be rendszeresen. Azonban azt mégis fontosnak tartom kiemelni, hogy a mezőgazdasági termelés nem csökkent olyan mértékben, hiszen Nyugat-Európában ez időben beszélhetünk az árrobbanás időszakáról, amikor is kialakult a munkamegosztás Kelet és Nyugat között. Így a mezőgazdasági termelés igen csak jövedelmező volt, ám ennek hasznát főképp a bárók szedték be, hiszen a királyi udvarnak ez idő

tájt nem voltak kellő szervei ahhoz, hogy ellenőrizhessék az adók pontos befolyását és a jobbágysági terheket. Ez pedig ahhoz vezetett, hogy a végül győzedelmeskedő Habsburg-ház nem tudta az ország erőforrásait kellően kihasználni, így állandó pénzháánnyal küzdött, amely pedig satuba szorította politikai mozgásterét.

Márpedig pénzre szüksége lett volna nagyon az Udvarnak, hiszen a török ellen állandósultak a harcok, valamint a bárók és nemesek által elnyomott jobbágyság is rendre felkelt elnyomói ellen, amiket az udvar és a bárók főképp zsoldos hadakkal vertek le, ám sokszor nem tudták ezen csapatokat kifizetni, így jutalmul kényük-kedvük szerint dúlhatták a megregulázott vidéket. Erre talán az egyik legikonikusabb példa az 1572–73-as horvát parasztfelkelés. A jobbágyság minél nagyobb kiszolgáltatottságának és a marhakereskedelem növekvő jövedelmezőségének hála, ebben az időben teljesebbé válik a hajdúság mint társadalmi réteg, akik mintegy zsoldosként vagy önálló szabadcsapatként lépnek fel. Ez a jelenség azonban nem egyedülálló, tőlünk keletebbre, hasonló körülmények közepette jelentek meg a kozákok, akiknek azonban a „viszszaintegrálása” sikertelen volt.

A pénzháányt azonban az udvar nem tudta kezelni, és ez a 15 éves háborúra csúcsosodik ki, amely a tatárjáráshoz hasonló állapotot teremtett az országban. A hosszú háborúskodás során mind a császári zsoldosok, mind a magyar hajdúk, és mind a török csapatok óriási pusztítást végeztek. A hódoltság területén a települések 43%-a, míg Nyugat-Magyarországon a települések 70-80%-a elpusztult, vagy jelentősen elnéptelenedett. Ennek következtében az országban még inkább felgyorsult a mocsarasodás, amely pedig azért volt veszélyes, mert az nagyban rontotta a föld termőképességét, amely akkoriban,² ~~mint ahogy manapság is az ország egyik legfőbb kincse [mint ahogy azt az Alaptörvény P) cikke is deklarálja],~~ így ezen folyamat különösen veszélyeztette az ország akkori és jövőbeni bevételeit.

Mindemellett Montecuccoli óta tudjuk, hogy a háborúhoz 3 dolog kell: pénz, pénz, pénz. Azonban az Udvar ennek híján volt, és hogy a háborút folytatni tudja, felségárulási perbe fogta a gazdagabb magyar urakat, hogy azoknak a birtokaiból és ingóságaiból pénzhez juthasson. Ez azonban már mélyen sértette a magyar főurak érdekeit is, hiszen most már a saját bőrükről volt szó, így végül az ellenszégülésekből kirobbant a Bocskai-felkelés, aminek következtében az udvar kénytelen volt meghátrálni és megkötni 1606-ban a bécsi békét, amelyben garantálta a magyar főurak büntetlenségét és a szabad vallásgyakorlást.

Azonban mindez nem hozott teljes megnyugvást. A háború ugyan véget ért, de az erőszak-hullám nem. A nagyobb főurak továbbfolytatták pusztításaikat, és a fizetetlen csapatok is továbbdúlták az országot. A helyzet rendezésére egyre nagyobb szükség volt, szinte minden társadalmi réteg változást akart, ám ehhez hiányzott az erős központi hatalom, de leginkább egy alkalmas király. I. Rudolf (II. Rudolf, mint német-római császár), a századfordulóra teljesen elvesztette realitás érzékét, és elméjének épsége is megbomlott. Ezt a helyzetet fokozta, hogy egyre fokozódtak alkoholproblémái, és folytonos pánik és dührohamok között élt. Öccse, Mátyás, hogy megóvja a család becsületét és a birodalom egységét, 1608-ban lemondatta bátyját a magyar trónról, és magát koronáztatta meg magyar királlyá. Ez pedig azért volt fontos, mert ezzel mintegy jelezték a magyar rendek számára, hogy változás állott be a Habsburgok Magyarországi politikájában. Ezt hivatott alátámasztani az Udvarnak a magyar rendekhez címzett üzenete is: „immár ezután császár ő felsége Magyarországhoz semmi közit nem ártja”.³

Mátyás pedig ígéreteit betartotta a magyar rendek számára, és az általa – bátyja tudta nélkül – 1608-ban összehívott országgyűlésen számos az ország működést érintő döntést elfogadott. Ezek közül a belső rend számára legfontosabbakat a II. törvénycikk tartalmazta, amely lehetővé tette a béke megszilárdítását és a biztonságos kereskedelem lehetőségeit. Magának a törvénycikknek is a bevezető mondata ezt fejezi ki, hiszen úgy szól, hogy „Minek utánna ez az ország Istennek a jóvoltából hosszadalmas egyezkedés, költség és fáradság

után, ugy a törökökkel, mint a szomszéd keresztyén tartományokkal és országokkal is, végre valahára az óhajtott békéhez jutott.”⁴

Rudolf átadja Mátyás főhercegnek a magyar szent koronát. Rudolf nem önként mondta le a királyi koronát. Ő csak akkor lépett le, hogy az ottani hadsereggel jóvá tegye Mátyás főherceggel a versenyt, amit felmondott a magyar koronáról. A 1608. június 22-én Prágában történt átadásról a képen látható rajz készült. A képen látható királyi koronát a magyar királyi koronának Mátyás főherceg kérésére adták át. A képen látható királyi koronát a magyar királyi koronának Mátyás főherceg kérésére adták át.

II. Rudolf átadja a Szent Koronát Mátyásnak

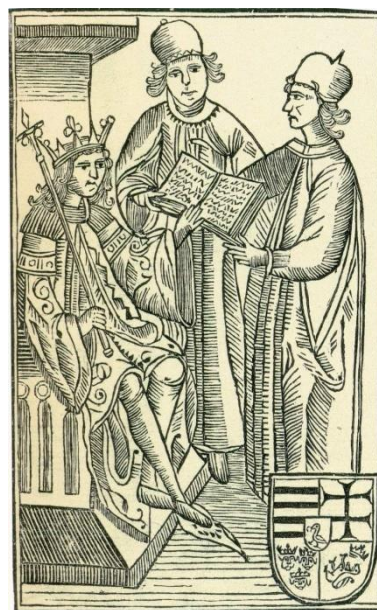
1608. évi II. törvénycikk

Az első szakasz úgy szól, „*hogy tehát ezt a békekötést mindenki állhatatosan megtartsa, megállapították, hogy ha bárki is, akár a főpap, báró és mágnás urak, akár pedig a többi nemesek és kapitányok, avagy bármely más a vég helybeliek közül, azok ellenében, a kikkel békére léptek, legyenek ezek akár törökök, akár keresztyének, kirohanást tenne, s azoknak területén rablást követne el; avagy akár mint gyalogosok, akár mint lovasok a szegény népet és magát a nemességet nyomorgatni, megkísérlenék, akkor ha az ilyeneket a főpap és báró urak, nemesek és szabad városok fekvő jóságaiban rajta kapják, tartozzanak ők, vagy az ő tisztviselőik, törvényes vizsgálat után, azoknak legott fejüket vétetni*”.⁵ Azaz ezen paragrafus azt hivatott deklarálni, hogy ezentúl nem lehet büntetlenül rabolni és rettegésben tartani egyes vidékeket sem főpapoknak, sem pedig a végvári katonáknak, azaz mondhatjuk, hogy ezen rendelkezés a teljes társadalmi réteget lefedte. A Szent István-i és Szent László-i szigor pedig („*legott fejüket vétetni*”) a törvényesség helyreállítását szolgálta, amely pedig a gazdaság működéséhez volt elengedhetetlen feltétel, hiszen a gazdaság akkor tud növekedni, hogyha a környezet biztonságos, a törvények pedig előre láthatók.

A második szakasz az első szakasz megerősítését tartalmazza, azonképpen, hogy „ha azok nem tennék, akkor az ilyen portyázókat és rablókat, meg a szegény népet és a nemességet nyomorgatókat, és háborgatókat tetten kapva, az ispánok vagy alispánok tartozzanak legott elfogadni, s azoknak, szintén törvényes vizsgálat után, a fejüket vétetni”.⁶ Tehát, hogyha az első szakaszban felsorolt illetékes személyek és szervek (főpap, polgármester) esetleg nem járnának el, akkor az adott megye alispánja vagy ispánja köteles eljárni, hogy ezáltal fenntartsa az áhított rendet.

A harmadik és a negyedik szakasz továbbberősíti a törvényességet. A harmadik szakasz, amely kimondja, hogy „ha tetten nem kapnák, hanem azok zsákmányukkal elmenekülnének, akkor, ha nemesek voltak (mert a nem nemeseket bárki más is, akárhol elfoghatja és büntetheti), az ispánok és alispánok tartozzanak a legközelebb tartandó törvényszékre vagy vármegyei közgyűlésre őket megidézni és ott, a nemesi előjogok ellent nem állván, minden törvényes eljárás nélkül érdemük szerint megbüntetni”. Azaz útmutatást ad azon esetekre is, amikor is a haramiákat nem érték tetten, hanem azok el tudtak menekülni. Ilyenkor is az adott megye ispánjai tartoznak eljárni, amely jelzi számunkra, hogy növekszik az ispánok és alispánok szerepe. A negyedik szakasz kimondja, hogyha a megidézett nem jelenik meg, akkor országszerte üldözendő lesz, és bárkinek jogában áll elfogni, és bírói ítélet nélkül megbüntetni, vagy akár megölni.

A törvénycikk első négy szakaszából jól látszik, hogy Mátyás betartja a rendeknek tett ígéretét, és nemcsak, hogy megteremti a rend jogi alapját, hanem mindezt úgy teszi, hogy közben tiszteletben tartja a magyar rendi alkotmányt is. Hiszen az első két szakasz jól tükrözi az Aranybulla második törvénycikkét, miszerint törvényes eljárás és bírói ítélet nélkül nem lehet senkit sem elfogni. Míg a harmadik és negyedik szakasz jól tükrözi a nádori közgyűlés által alkalmazott szabályokat, azt, hogyha a megidézett gonosztevő nem jelenik meg, akkor ő bűnösnek minősül, és bárkinek jogában áll bírói ítélet nélkül elfogni és megbüntetni, vagy akár meg is ölni.

Mátyás 1486. évi törvénykönyvének címlapja

Az ötödik szakasz azt deklarálja, hogy „az ilyen személyeknek a pártfogóit is, az esetre ha az ez iránt megkeresett földesuraik, a midőn bár tehetnének, de meg nem büntetik, vagy arra elégtelenek volnának, a nádor ur vagy a kassai generális kapitány mulhatatlanul megbüntessék”.⁸ E szakasszal pedig elejét akarták venni azoknak a hatalmaskodásoknak, amikor egyes főpapok vagy bárók megbízására hajdúk vagy más martalócok rátörtek környező birtokokra, és ott végeztek nagy pusztítást, majd onnan visszatérve biztonságban tudhatták magukat a megbízójuk birtokán.

Az uralkodó a nyolcadik szakasszal szakított az addigi negatív közigazgatással, ugyanis az kimondja, hogy „ügyelni kell pedig arra, hogy a törökök is, a határaikon belül maradjanak és ne portyázzanak; se pedig a falukban szokás szerint vendégségeket ne tartsanak; hanem magukat a velők megkötött békéhez alkalmazzák; és az ilyen határvonalakat, úgy Magyarországon, mint Szlavóniában, mindenütt, biztosan helyre kell igazítani”.⁹ Azaz szakított a korábbi szemlélettel, miszerint az alattvalók csak adó fizetésére vannak kötelezve, ehelyett áttért az aktív közigazgatásra, amelynek során az állam törvényeket alkot a társadalom egy részének olyan feladatok ellátására, amelyeknek köszönhetően az állam jobban működik. Jelen esetben ez azt jelentette, hogy a király előírta, hogy a

magyar nemességnek kötelessége az ország védelme (mint már ezt az Aranybulla óta tudjuk), és ezért köteles az udvarházakat megerősíteni, és kisebb bandériális csapatokat fenntartani, amelyekkel az ország határvidékeinek biztonsága megővhető a török portyázásoktól.

A kilencedik szakaszban az egyik legfőbb gazdasági kérdés a legeltetés került rendezésre, amelynek szabályozása már nem várathatott magára. Mint már fentebb írtam, ez idő tájt a nagy földrajzi felfedezések hatására Nyugat-Európában az árrobbanás jelensége zajlott, amely ösztönözte Kelet-Európa mezőgazdasági termelését. A magyar vállalkozó nemesség pedig a mohácsi vereséget követően kihasználta a központi hatalom meggyengülését, és a telekhatárokat figyelmen kívül hagyva legeltették marháikat más nemesek területén, akik nem mertek fellépni a nagyhatalommal rendelkező bárók ellen. Ezen változtatott a kilencedik szakasz, amely megtiltotta a szabad legeltetést, és újra megerősítette a telekhatárokat. Ennek hatására jobban átláthatóbbá vált a marhakereskede-

lem, így az állam is jobban fel tudta mérni a beszedhető bevételek nagyságát, és így több bevételhez juttathatta az arra rászorult kincstárat.

A törvénycikk utóhatása

Összefoglalva tehát II. Mátyás az 1608. évi II. törvénycikkkel a Mohács óta tartó belső káoszt szüntette meg a Magyar Királyság nyugati részében, és szorította keretek közé azt a keleti területeken. Tette mindezt úgy, hogy tiszteletben tartotta a rendi alkotmányt, és visszaállította a rendi dualizmust. Ennek köszönhetően egy addigi instabil országból egy stabil bázist teremtett, amely nagyban hozzájárult a Habsburg-ház harmincéves háborúban elért sikereihez. Munkásságával példát teremtett az elkövetkező királyok előtt, hiszen megmutatta azt, hogy az uralkodó engedményekkel és a rendi alkotmány tiszteletben tartásával rendet tud tartani ebben a kardcsörtető urak által uralt messzi keleti tartományban és ezzel megágyazott a felvilágosult abszolutizmusnak a Habsburg Birodalomban.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ Nemere István: Magyarország története. Budapest, ANNO Kiadó. 357-363. o.

² Száray Miklós: Történelem 10. 84. oldal 17. ábra

³Nemere István: Magyarország története. Budapest, ANNO Kiadó 416-417. o.

⁴ 1608. évi II. törvénycikk preambuluma

⁵ 1608. évi II. törvénycikk 1.§ Nemere István: Magyarország története. Budapest, ANNO Kiadó 416-417. o.

⁶ 1608. évi II. törvénycikk 2.§

⁷ 1608. évi II. törvénycikk 3.§

⁸ 1608. évi II. törvénycikk 5.§

⁹ 1608. évi II. törvénycikk 8.§

Csődtömeg-gondok – bizonytalanságok a csődtömeggondnok pozíciója körül az első modern magyar csődtörvényben

Írta: GERA ANNA

Ki a csődtömeggondnok? Azon felül, hogy (valljuk be) első hallásra megmosolyogtatóan hangzik a neve, mi az ő jelentősége? Milyen szerepet tölt be a csődeljárásban? És milyen bizonytalanságok lengik körül a pozícióját még (és már) a tizenkilencedik században is? Az első magyar csődtörvényről, és az ahhoz vezető útról szóló cikkem¹⁰ folytatásaként most ezekre a kérdésekre keresem a választ, bemutatva az 1881. évi XVII. törvénycikk csődtömeggondnokra vonatkozó szabályozása kapcsán felmerülő jogértelmezési vitákat, a jogtudomány egyes képviselői és joggyakorlat között zajló vitát. E részletek bemutatására talán segít abban, hogy átfogó képet kapjunk, hogy miért is jelentős a csődtömeggondnok a csődeljárásban, hogy mi a kötelessége és milyen jogosultságai vannak egy olyan szereplőnek, aki egyik érdekelthez sem kötődik igazán, de a döntést mégsem ő hozza, s egyfajta középső személyként, a csődeljárás főkesúlyaként gondoskodik arról, hogy az eljárás tiszta, jogszerű és szakszerű maradjon.

A csődtömeggondnok szerepe, megbízatásának jellege és terjedelme

A csődtömeggondnok feladatának magja az volt, hogy képviselje a csődtömeget harmadik személyek, a bíróság és a hatóságok előtt. E képviselői előfeltétele volt, hogy az adós által elvesztett, a csődtömeghez tartozó vagyon feletti kezelési jogot gyakorolhassa a törvény keretei között, s tevékenységi körébe tartozott: (1) az adós nevében örökség és hagyomány elfogadása,¹¹ (2) az adós által folyamatba tett, vagy ellene indított perekbe való belépés, illetve az azoktól való elállás,¹² (3) az adós kötötte jogügyletek teljesítése vagy felbontása,¹³ (4) számos esetben az adós által kötött jogügyletek megtámadása és az adóssal szembeni fel-

lépés, ezen felül (5) az adós által elismert követeléseket kifogásolhatta,¹⁴ illetve (6) csődbűncselekmények tárgyalásakor segítségnyújtás a bíróságoknak.

Feladata volt tehát a képviselő, mégsem mondhatjuk, hogy képviselői jogviszony keretei között járt el: a csődtömeg nem jogi személy, hiszen jogi személy tulajdon tárgya nem lehet. Nem beszélhetünk ugyanakkor megbízási jogviszonyról sem: a csődtömeggondnok nem lehet sem a hitelező, sem az adós megbízottja, hiszen a képviselői jogát a bíróságtól kapja, mindezzel együtt a törvényszék és közte sincsen megbízási jogviszony. „A tömeggondnokság egy teljesen különálló, intézményszerű alkotása a jognak, amelyet általános jogelvek Prokrusztesz ágyába beszorítani nem lehet.”¹⁵

Mivel a tisztsége a bíróságtól mint közhatalomtól ered, megbízatását közmegbízatásnak nevezhetjük. Ezt támasztja alá, hogy a közérdeket szolgálja: közreműködése teszi lehetővé, hogy egyáltalán körülhatárolható legyen a csődtömeg, az állam végrehajtó funkcióját gyakorolva általános végrehajtást végez az összes hitelező javára, emellett megtámadási joggal is rendelkezik, amellyel élve fel tud lépni azellen, hogy az egyik hitelező a másik hátrányára jogosulatlan előnyöket szerezzen. Ám ahogy az utolsó példa is mutatja, a csődeljárásban a közérdek képviselője összefonódik a magánérdek képviselőjével – ám esetünkben a képviselőt szót természetesen nem használhatjuk technikus értelemben. Nincs általa képviselt személy, a perekben saját nevében jár el, saját nevében perrendő, ügyleteket is saját nevében köt, a törvényben meghatározott feladat- és hatáskörben.

Mindezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a csődtömeggondnoki kinevezés alakilag közmegbízatás, tartalmánál fogva pedig törvényben biztosított jogok és kötelezettségek összessége,¹⁶ ezen alapuló ügyvivői jogköre feltétel

nélkül és feltételeesen gyakorolható jogokat tartalmaz. A gyakorlat mindennek ellenére gyakran törekszik arra, hogy valamilyen képviselői pozícióban értelmezze a csődtömeggondnokot. Ennek kapán érdemes röviden kitérni két kérdésre: a csődtömeggondnokra mint pótmagánvádlóra, illetve arra, hogy felvehető váltók esetén a biztonság miatti óvás a csődtömeggondnoknál.

A csődtömeggondnok megbízatásnak terjedelme körüli bizonytalanságok

A biztonság hiánya miatti óvás intézménye a váltójoghoz kapcsolódik. Amennyiben a váltó elfogadója csődbe került, a váltó mindenkor birtokosa a csőd miatt fellépő biztonsághiány miatt, a váltótörvény értelmében a biztonság hiánya miatti óvás¹⁷ intézményével kérhetett biztosítékot arra nézve, hogy továbbra is számíthat váltója elfogadására. Ennek kapcsán merült fel a kérdés, hogy vajon ennek kiadására a csődtömeggondnok is jogosult-e.

Egy 1899. március 7-én kelt kúriai határozat értelmében a tömeggondnoknál is felvehető az óvás, ugyanis „a tömeggondnoknak a csődtörvény 3. és 100. §-ában reáruházott jogkörénél és kötelességeinél fogva a közadós vagyoni viszonyairól kellő tájékozottsággal kell bírnia s a 101. § szerint a közadós köteles a tömeggondnoknak a szükséges felvilágosításokat megadni.” A bíróság álláspontja ugyanakkor a jogtudomány képviselői körében nem vált általánosan elfogadottá: a korszak egy S. J. monogramú jogtudósa rámutatott¹⁸, hogy a vál-

tótörvény szerint ez nem lehetséges, és a csődtörvény sem jogosítja fel a csődtömeggondnokot arra, hogy biztosítékot adjon. A törvényi szabályoknak való megfelelés mellett a forgalom biztonsága és könnyedsége is azt indokolja, hogy csődtömeggondnok ne legyen jogosult biztosítékot adni: míg az elfogadó személye biztos, a csődtömeggondnok kinevezése körül számos bizonytalanság van.

Szintén egy kúriai határozat vetette fel a pótmagánvádlóként való megjelenés problémáját: a 4789/1903. Curiai határozat szerint „a csődtömeggondnok a törvény által az eljárás egységesítése szempontjából reá ruházott jognál fogva a kielégítési alapul szolgáló tömegre nézve az összes csődhitelezőket, vagyis a csődhitelezők egyetemét képviseli, miből okszerűen következik, hogy a közhitelnek s a csődhitelezők érdekeinek megsértése miatt a Btk. 414-416. §-ai alapján indított bűnvádi perben nem az egyes hitelezők, hanem a tömeggondnok van hivatva a közvádló által elejtett vádnak az átvételére.” Ezt az álláspontot vitatta Vargha Ferenc,¹⁹ aki arra mutatott rá, hogy a csődtörvény a csődtömeggondnok jogkörét csak a csődeljárásra állapította meg, amely nem foglalja magába a vádlói jogot.

A vádlói jog a bűncselekmény sértettjének vagy a bűncselekmény által veszélyeztetettnek a joga, ez a pozíció alapítja a jogosultságát. Ugyanígy, pótmagánvádló is csak sértett lehet, az a sértett, aki az ügyészség részéről el nem vállalt vagy elejtett vádnak képviseletét átvette.²⁰ A csődtömeggondnokot ezzel szemben a bíróság nevezi ki, s a kinevezési feltételek alapján nem lehet olyan, aki személyénél fogva érdekelt a csődben. Ráadásul a megbízatása a csődeljárás befejeztével véget ér, az utólag felfedezett vagyont is csak új megbízás alapján kezelheti, így a pótmagánvádlóként való megjelenése nincs összhangban a pozíciójából fakadó követelményekkel.

Mindebből tehát azt láthatjuk, hogy a csődtömeggondnok törvényi feladat- és hatásköröket gyakorló, a bírósági kinevezés kezdetétől ügyvivői jogkörrel rendelkező személy volt, akinek a törvényen alapuló feladata kizárólag a csődtömegnek a csődeljárás ideje alatt, a csődeljárással közvetlenül összefüggő kérdésekben történő kezelésére terjedt

ki. A gyakorlat viszont e feladat- és hatáskör kibővítése felé mutatott, amely bár összhangban állhatott a mindennapi élet körülményeivel, a törvényi szabályozás fényében ellentmondásos volt.

A csődtömeggondnok és a helyettes kinevezése

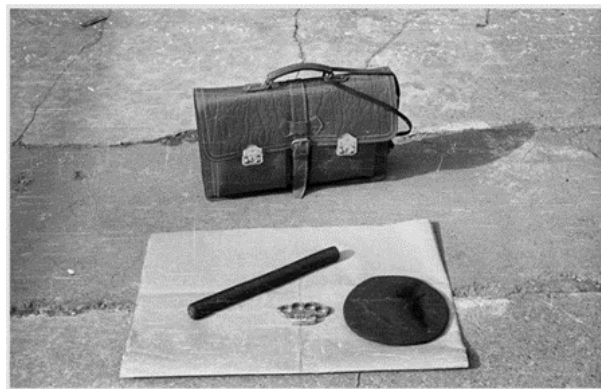
Az 1881. évi XVII. törvénycikk bevezette azt a változtatást, hogy csődtömeggondnoknak kizárólag ügyvédi végzettséggel bíró személyt lehetett kinevezni, mégpedig olyat, aki nem volt személyesen érdekelt a csődeljárásban (például hitelezőként), illetve nem volt a csődeljárás alá vont személy hozzátartozója sem. Mivel más kritérium nem volt, a kritikusok szerint a kinevezés komoly korrupciós kockázattal járt: fennállt a veszélye, hogy a bíró olyan ügyvédet választott, akivel korábban megegyezett a csődtömeggondnoki díj elosztásában, így a csődtömeggondnok eleve magasabb összeget kapott (a csődtömeg terhére) a csőd-eljárás lefolytatásáért.

Szendrey Gerzson e visszasságok orvoslása céljából tett javaslatot²¹ egy olyan törvényi rendelkezés bevezetésére, amely szerint „a gyakorló ügyvédek a csődbíróság által kivétel nélkül és feltétlenül egymásután következő sorrendben akképp nevezendők ki csődtömeggondnoknak, hogy a kinevezésnél soron kívül egyik szem alkalmazható többször, mint a másik.” Azzal is érvelt, hogy a csődtörvény az egyik legfontosabb vizsgatárgy, így a gyakorlat hiánya nem okoz majd nehézséget a csődtömeggondnoknak a nagyobb értékű vagyona szülő csődeljárás lefolytatásánál. Bartha Iván e javaslatot azzal egészítette ki,²² hogy óvadékrendszer nélkül nem lenne szerencsés korlátozni a bíróságot abban, hogy kit neveznek ki, ezért egy olyan rendszert lenne érdemes bevezetni, mely szerint az ügyvéd, ha ad óvadékot, akkor bekerül egy sorrendben haladó rendszerbe, de ha nem tud vagy nem akar effajta óvadékot adni, akkor nem köteles, és továbbra is kinevezhető marad. Végül azonban egyik javaslat sem került elfogadásra.

A csődtömeggondnok helyettesének kinevezésére vonatkozó szabályok ugyanakkor nem voltak egyértelműek a törvényben. Nem derült ki, hogy mindig, avagy csak szükség szerint került-e

kinevezésre, ugyanis a bíróság a csődnyitási határozatban a tömeggondnokot és ennek helyettesét kinevezi,²³ illetve a csődhirdetménynek magában kell foglalnia a tömeggondnok és a helyettesének nevét,²⁴ ám a 95. § a tömeggondnok helyettesét csak szükség esetén kívánja kineveztetni. A csődtömeggondnokhoz viszonyított pozíciója is bizonytalan volt: alárendeltségre utalt, hogy ha a tömeggondnok akadályoztatva volt, a helyettese volt köteles a helyébe lépni,²⁵ ám egyenrangúságra az, hogy a tömeggondnok nem volt jogosult felülbírálni a helyettes működését, így ez utóbbi eljárásban annyira önálló volt, mint a tömeggondnok.

Buchwald Lázár, miután ezen ellentmondásokra rámutatott,²⁶ a következő módon javasolta feloldani az ellentmondásokat: helyettest csak akkor nevezzék ki, ha szükséges, akár az eljárás közben, akár előzetesen. Különösen akkor lehet érdemes helyettest kinevezni, ha az adós a bíróságtól messze lakik: a csődtömeggondnok az adós lakhelyén gondolja a csődtömeget, a helyettese pedig a bíróság székhelyén jár el jogi kérdésekben. Buchwald Lázár azt is javasolta, hogy a gondnok ne illesse díjazás azért a feladatért, amelyet a csődtömeggondnok lát el, a törvényben ugyanis ez a kérdés sem volt rendezve.

A csődtömeggondnok díjazása és felelőssége

A csődtömeggondnok díjazása kiemelten fontos kérdés volt, ugyanis e követelés első helyen nyert kielégítést a csődtömegeből. A jogirodalomban ugyan felmerült az elsőbbség korlátozásának igénye, amely a bírósági gyakorlatban is megjelent

(a Curia 89/1903. sz. határozata szerint a jelzáloggal terhelt ingatlan külön tömegnek számított, a csődtömeggondnok ebből akkor sem kapott díjazást, ha a tömeghez más nem tartozott), a gyakorlatban mégis az volt a jellemző, hogy a csődtömeggondok díjazásának fedezése megelőzte a hitelezők követelésének kielégítését. A díjról az érdekeltek állapodtak meg (a választmány, a közadós és a hitelezők közösen), viszont a bíróság döntött róla. B. L. rámutatott,²⁷ hogy a bírói beavatkozásnak csak akkor lenne helye, hogyha az érdekeltek között nem jön létre egyezség (mivel a bíróság megállapítani csak ekkor állapíthat meg díjat), de a gyakorlatban a bíróság mérsékelhette és emelhetette is a megállapodásban kikötött összeget.

Az, hogy a csődtömeggondok díjazásra volt jogosult, ráadásul a kinevezést önként vállalta el, szigorú felelősségi szabályokat vont maga után. Ahogy arról korábban is szó volt, a csődtörvény szerint *„az ügykezelésben a tömeggondnok a rendes családapá gondosságával eljárni s a vagyonkezelésről pontos számadást vezetni tartozik. A tömeggondnok az érintett gondosság elmulasztásából eredő minden kárért felelős.”* Ha a kötelezettségeit nem teljesíti, 200 forintig terjedő pénzbírsággal sújtható, illetve elmozdítható a hivatalából. Érdekes, hogy e szigorú, culpa levis felelősségi szabályok mellett is a Curia 4948/1912. sz. ítélete szerint *„a tömeggondnok, ki elődje feljegyzései alapján egyes elismert és ki nem elégitett követeléseket a felosztási tervből tévedésből kihagyott, azért a kárért, mely azáltal állott elő, hogy a csődhitelező a felosztási terv iránt nem érdeklődött és annak kiigazítását észrevételezési jogánál fogva nem kérelmezte, a hitelezőnek felelősséggel nem tartozik.”*

Medgyes Simon rá is mutatott²⁸ ennek a döntésnek a megkérdőjelezhető voltára azzal érvelve, hogy amikor a felosztási tervet elkészíti, a csődtömeggondnoknak fel kell, hogy tűnjön, hogy van olyan követelés, amelyet lehet, hogy már előzetesen kielégítettek, és ilyenkor nem hivatkozhat az elődje feljegyzéseire, hanem neki saját magának kell utánajárnia. A hitelező nem tehető felelőssé ebben az esetben azért, mert nem jelentkezett, hiszen ő nem köteles figyelemmel követni a csőd állását.

Mindebből látszik, hogy a csődtömeggondok egy kiemelt szaktudású személy volt, aki kinevezés önkéntes elvállalása alapján dolgozott. Díjazása ennek fényében kiemelt volt: abban annak meghatározásában a csődeljárás résztvevői és a bíróság közösen vettek részt és a végrehajtás során az első helyen nyert kielégítést. A kiemelt díjazáshoz kiemelt, culpa levis felelősség is társult, amely magába foglalta a hivatalvesztést is mint lehetséges szankciót.

Következtetés és összegzés

A csődtömeggondok tehát az egyik központi szereplő volt a csődeljárásban. A csődeljárás az első magyar csődtörvényben, az 1881. évi XVII. törvénycikkben átfogóan rendezésre került, a csődtömeggondok pozíciója körül azonban időről időre újabb kérdések merültek fel, amelyeket a jogtudomány és a joggyakorlat eltérően válaszolt meg – nincs ez máshogy a mai jogi életben sem.

Ki volt tehát a csődtömeggondnok, s hogyan összegezhető a szerepe a törvény, a joggyakorlat és a jogtudomány szerint? Ahogy a bevezetésben is említettem, egyfajta középső szereplő, aki egyaránt kapcsolódott mindkét félhez és a közhatalomhoz. A bíróság nevezte ki, de a feladatát önkéntes vállalat alapján látta el, ennek fényében díjazásra volt jogosult és culpa levis felelősséggel bírt. A csődeljárás során együttműködött a csődválasztmánnyal és a csődbiztossal, munkáját helyettesítette. Az 1840. évi XXII. törvénycikkben foglaltakhoz képest feladat- és hatásköre bővült: a vagyonkezelés technikai oldala mellett kiterjedt a csődtömeg jogi ügyeinek intézésére is, ebből adódóan pedig szükségessé vált, hogy szakképzett, jogász végzettségű személy lássa el a feladatot.

Bár a csődtömeggondnok ügyvédi végzettséggel bírt, a hagyományos jogi teendők mellett értenie kellett a számviteli feladatok elvégzéséhez is, így átfogó tudással és szakértelemmel kellett rendelkeznie: *„Mesterember, kereskedő és jogtudós-nak kellett a tömeggondnoknak lenni egy személyben és még ehhez az is járult, hogy mindezt tökéletesen kellett értenie.”*²⁹

Jegyzetek és hivatkozások

¹⁰ Gera Anna: Az első modern magyar csődtörvény és a hozzá vezető út. Jogtörténet, 2019. október, 4-9. o.

¹¹ 1881. évi XVII. törvénycikk [továbbiakban: Cstv.], 4. §. A törvény teljes terjedelmében elérhető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?do-cid=88100017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (utolsó letöltés ideje: 2019. április 28.)

¹² Cstv. 9. §

¹³ Cstv. 18-25. §

¹⁴ Cstv. 139. §

¹⁵ LADÁNYI Béla: A tömeggondnok ügyvivői jogköre, in: Ügyvédek lapja, 1904/21.évf./4.sz. 4-6. o.

¹⁶ LADÁNYI 1904, i. m.

¹⁷ A váltó-törvényről szóló 1876. évi XXVII. törvénycikk 29. § 4. pont

¹⁸ S. J.: Felvehető-e a biztonság hiánya miatti óvás a tömeggondnoknál?, in: Jogtudományi Közlöny, 1899/34. évf. 24. sz. 189-190. o.

¹⁹ VARGA Ferenc: A tömeggondnok, mint pótmagánvádló, in: Jogtudományi Közlöny, 1911/28. évf. 22. sz. 2-3. o.

²⁰ A bünvádi perrendtartásról 1896. évi XXXIII. törvénycikk 42. §

²¹ SZENDREY Gerzson: A csődtömeggondnok kinevezése körüli visszasságok, in: A jog, 1889/8. évf. 9. sz. 75-76. o.

²² BARTHA Iván: A csődtömeggondnok kinevezése körüli visszasságok, in: A jog, 1889/8. évf. 12. sz. 102. o.

²³ Cstv. 88. §

²⁴ Cstv. 89. § 4. pont

²⁵ Cstv. 105. §

²⁶ BUCHWALD Lázár: A tömeggondnok helyettese, in: Jogtudományi Közlöny, 1882/17. évf. 8. sz. 63-64. o.

²⁷ B. L. [valószínűleg szintén Buchwald Lázár]: A tömeggondnok díjazása, in: Jogtudományi Közlöny, 1883/ 18. évf. 19. sz. 150-151. o.

²⁸ MEDGYES Simon: A csődtömeggondnok felelőssége, in: Ügyvédek Lapja, 1913/30. évf. 28. sz. 3-4. o.

²⁹ B. L. 1883, i. m.

A fiatalkorúak bíróságának bevezetése a gyakorlati megvalósulás tükrében

Írta: SALL ZSÓFIA

A 19. század vége felé hazánkban is megjelent a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben tanúsítandó speciális bánásmód igénye. A gyermek szerepe átalakult a társadalomban és már, mint védendő, kiszolgáltatott egyén volt jelen, aki kriminálpszichológiai szempontból túlzott mértékben ki van téve környezete káros hatásainak. A századfordulóra pedig a társadalmi, s a szociális gondolkodása is megértett egy olyan változásra, amely lehetővé tették azon megújult nézetek elterjedését, amely a megmentést, a speciális prevenciót és a reszocializáció lehetőségét szorgalmazták. Továbbá a teljes büntetőjogi gondolkodás meghatározó elemévé vált azon nézet, miszerint *„[a] kriminalitás ellen való harczban a legnagyobb suly kétségtelenül a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdésén nyugszik.”*¹

Az anyagi jog területén 1908. évi első büntetőnovella² tette meg a kiinduló lépéseket a fenti elképzelések kapcsán, azonban egyúttal rámutatott az eljárásjogi fejlődés párhuzamos szükségességére, amellyel kapcsolatos előzetes munkálatok már ekkor kezdetét vették.

Végül a perrendtartásra vonatkozó tervezet – kisebb módosításokat követően – 1913-ban³ került elfogadásra, létrehozva egy, a nemzetközi gyakorlatból példát merítő intézményt, a fiatalkorúak bíróságát. A cél egy kevésbé formális, minden esetben a bűnelkövető megmentését célzó eljárás kialakítása volt, amelyben a bíró, mint a teljes ügy ura vesz részt, akként, hogy maga legfőbb céljának is az egyén felderítését, megmentését, s nem a büntető megtorlást látta.

Ugyanakkor – vetődik fel a kérdés – nem tekinthető-e elhamarkodottnak a reformok ily széleskörű bevezetése, vajon készen állt-e rá a magyar társadalom, illetve igazságügy?

Szeretném előrevelíteni, hogy ezen problémafelvetés mentén jelen tanulmányban inkább csak az Fb. gyakorlati megvalósulásának problematikájára szorítkozom, így a részletes szabályok nem kerülnek ismertetésre.

Külön bírói szerv föllállításá

Az anyagi jogi szabályokban érvényre jutó reformgondolatok megvalósulásának egyik legfőbb biztosító a fiatalkorúak bíróságának felállítása volt,⁴ melynek megtörténtét, számos igen védhető indok támasztotta alá. Mindenekelőtt, a korszakban nagy horderejűnek tetszelgő alapelvek, kialakították a büntetőeljárás egy merev, formalitásokhoz kötött menetét, melyben a bíró legfőbb célja, az elkövetett cselekmény részletes feltárása, s a bűnösség megállapítása volt. Mindez egy meglehetősen szilárd bírói gondolkodás kialakításához vezetett, amelyhez képest a fiatalkorúakra vonatkozó számos eltérés igencsak messze állt. Az általános szabályok szerint lefolytatott ügyek mellett, hogyan lehetett volna elvárható a bírótól, hogy abban a pár esetben egy teljesen eltérő szemléletmód szerint, s annak teljes lelkesedéssel történő „kiszolgálásával” járjon el.⁵

Másrésről könnyen belátható, hogy a fi-gyelem ilyen történő megosztása sem szolgálja a fiatalkorúak megmentését. A Fb. oly fáradtságos munkát rótt a kijelölt bírák terhére azáltal, hogy az ő feladatukká tette a terhelt személyiségének részletes megismerését,⁶ továbbá az ítéletet követő utánpótlását is, amely nehezen képzelhető el olyan formában, ha egyúttal az általános perrendtartás alapján vezetett ügyek szintűgy leterhelik őket, s elvonja figyelmüket. A terhelt valós helyzetének, s személyiségi adottságainak feltérképezéséhez, az ügy ezek alapján történő értékeléséhez a bíró teljes odafigyelése szükségeltetik.⁷

Ennek megfelelően az 1913. évi törvény minden büntető hatáskörű kir. törvényszéknél elrendelte a fiatakorúak bíróságának kialakítását, további lehetőséget biztosítva az igazságügyminiszter számára, hogy a terheltek nagyobb számára tekintettel a törvényszék székhelyén kívüli kir. járásbíróságokon is alapíthasson, ha az szükségesnek látszik. Miden ilyen bíróságon a miniszter egy-egy bírót jelölhetett ki az adott bíróság bírái közül, illetve ahol az ügyek számánál fogva ez szükséges ott többet is. Tehát az új hivatások ugyan névleg elkülönülten, de az országos bírói rendszer részeként jöttek létre, a bírák köréből kiválasztva.

Az új bírói hivatás, illetve feladatkör

„Az így alakított külön bírói szervnek valóssággal társadalommentő és nemzeterősítő feladat jut osztályrészül.”⁸ – olvashatjuk a törvény általános indokolásának sorai között. A bírói szerepvállalás olyfajta kiszélesítésével találkozunk itt, amely innentől kezdve a bírót teszi meg az ügy legfőbb urának, s olyan új feladatokkal bízta meg amely az általános szabályokra tekintettel addig elképzelhetetlennek tűntek.

A Fb. általános indokolása a következőképp foglalja össze ezt a megújult szerepfelfogást: „A bíró, akire e feladat megoldása vár, köteles lesz a hozzá beosztott pártfogó tisztviselővel és a társadalom patronage szervezeteivel karöltve megismerni a gyermekek és fiatakorúak erkölcsi veszélyeit, elzüllésüknek általános előidéző tényezőit és kriminalitásukat a maga egész kiterjedésében, azon a területen, amelyre joghatóságuk kiterjed. Köteles lesz figyelemmel kíséni határozatainak végrehajtását, állandó érintkezés útján figyelemmel kíséni az elrendelt nevelő eszközök hatását.”⁹ Tehát az ügy megindulásától kezdődően a bíró kezében összpontosul majd minden szál, mind az ügyész feladatokat, mind a társadalmi oldalt tekintve, s kihangsúlyozandó, hogy a kitűzött feladatok a véghatározat meghozatalával sem érnek véget, hiszen a bíró kötelessége lesz nyomon követni,¹⁰ s azt értékelve további intézkedéseket elrendelni.

Az egyesbíró indokoltsága

Miután hatályos jogunk – a katonai büntetőeljárás mellett – csupán a fiatakorúak ügyében tartotta meg annak lehetőségét, hogy súlyosabb esetekben már az elsőfokon is tanács ítélkezzen, így mai szemmel nézve különösen nehéz lehet elfogadni azon koncepciót, amelyet a Fb. 1.§ szakasza vezetett be, miszerint a fiatakorúak bírósága, mind törvényszéki, mind járásbíróági szinten egyesbíróként járt el. Ezzel kapcsolatban az Fb. indokolásában igen meggyőző érveket olvashatunk e témában.

Ezen ügykörök majd teljes körben egyesbíró elé történt utalása azon vezérfonalat kívánja szolgálni, miszerint a bírónak kifejezett feladata a fiatakorú közvetlen megismerése, teljes ügyének önálló nyomon követése, hiszen csak így érhető el, hogy az egyéniségének, s környezetének leginkább megfelelő ítélet szülessen, s csak így biztosítható a megmentő nevelés. Tehát az elmélet szerint „[a] fiatakorú teljes kiismerését, teljes odaadást és bizonyos mértékig szerencsés invencziót igénylő, de egyszersmind bonyolult szellemi munkát egy rátermett bíró jobban végezheti el, mint a kollegiális szervezet, amely az előkészítő eljárásban szerezhető benyomásokat nélkülöznél.”¹¹ Továbbá az is könnyen védhető érvnek tűnik, hogy a tanácsai formával ellenben egy személy, közvetlenebb légkört alakíthat ki, amely sokkal inkább válthat ki bizalmat a terhelte személyében, mint a testület egyébként is monumentalitást kölcsönző formája.¹²

Ugyanakkor már a törvény tervezetének megírásakor sok ellenzője támadt az egyesbírói eljárásnak, főként a szabadságvesztés büntetés teljhatalmú kiszabását támadták, azonban a hatályba lépést követően egyértelműen megmutatkozott, hogy alaptalanul.¹³

A bíróság működése a gyakorlat tükrében

Először vegyük sorra a különbíróság formalitásának, megjelenésének tényleges megvalósulását. A fiatakorú terheltekkel szemben folyamatban lévő büntető pereket a bíróság épületén belül erre kijelölt tárgyalótermekben végezték le. Mindez az elvárásoknak megfelelően biztosította

az eljárás tekintélyét, ugyanakkor nem igen szolgálta a fiatakorúak érdekét, hogy az épület folyosóin várakozva más felnőtt korú terheltekkel, egyéb résztvevőkkel érintkezhetek. Hasonló aggályokat vet föl azon tény, miszerint a tárgyalások során a bírói pulpituson foglalt helyet a kir. ügyész, s a pártfogó tisztviselő is, ami a fiatakorú számára nem igen különböztethető attól az érzettől mintha tanács járna el ügyében. Ezzel tehát az egyesbíró funkciójának egyik legfontosabb aspektusa kérdőjeleződött meg, mégpedig a fiatakorúval kialakítandó bizalmi viszony sikeressége. A terhelt személyének tényleges megismerése, csak a közvetlen érintkezés formalitásoktól mentes, fesztelen megvalósulása esetén lehetséges, ha maga az elkövető is érzi, hogy mindez az ő érdekeit szolgálja, s bátran színt vallhat. *„Ezt pedig kizárja a gyakorlatban a törvény intenciója ellenére alakított és emelvénnyel trónoló háromtagú tanács.”*¹⁴ Harmadrészt pedig a nyilvánosság kizárása sem érvényesült az elképzeléseknek megfelelően, ugyan a Fb. 26.§ megteremtette a lehetőséget a bíró számára, hogy kizárja a nyilvánosságot, de az mégsem valósult meg olyan szigorúan, mint ahogyan az a fiatakorúak érdekeit valóban szolgálta volna.¹⁵

A kiválasztott bírák

Miután a törvény eszméinek sikeres végrehajtása nagyrészt a kiválasztott bírák elhivatottságától függött, így érdemes erről is szót ejteni. Ahhoz, hogy egy évtizedek óta a pulpituson szolgáló bíró nem csak, hogy az új eljárási szabályokat megtartva, de annak szellemében, s fő értékeit mindig szem előtt tartva járjon el, mindenképp szükségeltetik egy jól szervezett központi képzés, amely minden érintett számára lehetőséget biztosít, akár éveken keresztül is a felmerülő problémák megvitatására. Ugyan a Fb. életbelépésekor tartottak ilyen jellegű tanfolyamot, de mindaz a témákat tekintve, s a résztvevők körében sem volt teljeskörű. A hazai helyzetre tekintettel az pedig nem volt elvárható, hogy mindez önképzés és belső szerveződés alapján megvalósítható legyen. Továbbá fontos kitétel lehetett volna¹⁶ az is, hogy olyan bírák kerüljenek kijelölésre akik nagyobb szociális érzé-

kenységgel rendelkeznek, hiszen gondolkodásmódjuknak *„[b]ele kell illeszkednie a legnaivabb gyermeki észjárásba, de túl kell járnia a fiatakorúak legravaszabb furfangján is.”*¹⁷ Ha pedig mindez nem biztosítható, úgy ezekkel a pszichológiai ismeretekkel is mennél jobban fel kellett volna őket utólagosan vértetni, hiszen egy fiatakorú, pláne egy gyermek viselkedésének helyes értelmezése nagyfokú jártasságot követel meg. Nem beszélve arról, hogy sokszor a bírák nem is ismerték valójukban azon intézményeket, amelyeket az általuk elítélt terheltek számára kijelöltek, sokuk egyáltalán nem látogatta a javítóintézeteket, patronázs menhelyeket.¹⁸

Ügyelosztás

További jogos bírálat érte a gyakorlatban megvalósuló ügyelosztást is, miszerint *„iroda vezetője a bírósághoz érkező ügyeket a beérkezés sorrendjében huszonötös turnusok szerint osztja ki a bírának, ami a kezelést tekintve egyszerű ugyan, de a bíró munkáját annál jobban megnehezíti.”*¹⁹ Tehát azok semmilyen szempont alapján nem kerültek specializálásra, ami pedig ahhoz a gyakorlati problémához vezetett, hogy előfordulhatott azon esett miszerint *„ugyanazon fiatakorút, aki véletlenül egy napra volt két ügyből folyólag két bíróhoz tárgyalásra idézve, az egyik bíró javítónevelésre ítélte.”* Sőt olyan is, *„hogy egy fiatakorúval különböző ügyei révén hat bíró foglalkozott s három év telt el, amíg oly intézkedést tettek, amelynek szükségét már az első ügyben eljáró bíró megállapította.”*²⁰ Mindebben ugyan később némi változás mutatkozott azáltal, hogy a fiatakorú új ügye ahhoz a bíróhoz került, aki korábbi eseteiben is eljárta, ugyanakkor a fenti tapasztalat meglehetősen nagy szervezetlenségre enged következtetni.²¹

Hatalmas ügyteher

A különbírátság felállításának megalapozottságánál említett azon érv is megdőlni látszott a gyakorlatban, miszerint az a teljes odafigyelést, s a bírák koncentrációjának elvonásának megakadályozását szolgálja. Hiszen bármennyire is lehetett

képzett a bíró, a fennállt ügyteher nem tette lehetővé a Fb. által elvártak teljesítését.

Budapesten a kijelölt nyolc bíróra, évente mindegy 8966 ügy jutott,²² ami azt jelentette, hogy egy átlagos tárgyalási napon akár tíznél több ügy is kitűzésre került. Mindezt látva igen kétséges, hogy hogyan foglalkozhattak volna megfelelő részletességgel a terheltekkel, s ismerhették volna ki teljes személyiségüket. „*Vidéken néhol ahogy mondani szokás, úgy vágják a fiatalok ügyeit, mint a répát. Hisz a tényállás rendszerint igen egyszerű, a fiatalok többnyire beismerésben van és az Fb. szabályai szinte kínálkoznak a gyors elintézésre. Csakhogy a fiatalok burájának nem ügyeket kell elintézni.*”²³

Ez a hozzáállás, s gyakorlati megvalósulás vajmi közös pontot mutat az elképzelt, hangzatos elvekkel: Mindenekelőtt a gyermek megmentése. Hiszen ekkora leterheltséggel, még a fiatalok tárgyaláson való részletes kikérdezését sem látom kivitelezhetőnek, nemhogy az indíttatásainak, családi hátterének, s valós személyiségének feltáráshoz, illetve az elítéltnék a végrehajtás utáni nyomon követéséhez szükséges utánajárást.

Következtetések

Amint az a korábban boncolgatott téma sikertelenségéből szinte egyértelműen következik, a fiatalok személyének tényleges megismerése nem valósult meg az elméleti elvárásoknak megfelelően. Pedig, „*[m]egismerni a fiatalok és a megismeréshez mérten alkalmazni a törvény szerint lehetséges intézkedések közül a leginkább célravezetőt ebben áll az egész eljárás lényege.*”²⁴ Mégis talán ez vált a Fb. gyakorlati megvalósulásának legnagyobb fogyatékosságává, hogy sem az elkészítő eljárás, sem a tárgyalás nem biztosította azt. Mindkettő fő oka, mint már említettem a túlterheltségből adódott. Egy-egy ügyre a bírónak a tárgyalási napokon 20-25 perce jutott, ami leginkább a ténymegállapítással, illetve a tanúkihallgatással ment el, holott az elméleti elképzelések szerint többször is foglalkoznia kellett volna vele, mielőtt dönt az alkalmazandó intézkedésről. Hogy ez nem történt meg, annak egyik oka, hogy a Bn. „a

próbarabocsátást materiális intézkedéssé tette, holott [az] sohasem végleges intézkedés, hanem voltaképp csak perjogi lehetőség a fiatalok kiismerésére.”²⁵ Tehát tulajdonképpen, szinte minden ügyben alkalmazásra kellett volna kerülnie, ezzel szemben pedig 1914-ben, mindössze az ügyek 8,4%-nál került elrendelésre.²⁶

A bírói megismerés hiányának pótlására akár alkalmas is lehetett volna, a párfogók által készített környezettanulmány, azonban a valóságban azok is bőven az elvárt színvonalról gyengébben szerepeltek. Nagyrésztük felületes, s teljességgel megbízhatatlan volt, elfordult például, hogy míg a pártfogó irományában egy jó magaviseletű, rendes lányról adott számot, addig a tárgyaláson való megjelenéskor nyomban kiderült, hogy az illető prostituáltként keresi kenyerét. Volt olyan eset is, ahol pedig a pártfogó a törvényszéki fogházban készítette el az elveikben a terhelt teljes családi környezetére kiterjedő tanulmányt. Természetesen ezek inkább kirívó eseteknek számítottak, ugyanakkor általánosságban elmondható, hogy az gyakorta nem terjedt ki többre, mint az addigi életút rövid összefoglalása, a jellemző tulajdonságok szinte teljes mellőzésével. Ezek a hiányosságok pedig a tárgyaláson sem voltak pótolhatóak. Ugyan a Fb. 28.§ lehetővé tette a pártfogó kihallgatását, azonban ez a túlterheltségük miatt igen ritkán fordult elő.²⁷

Összegzés

Mai szemmel, s a hatályos szabályozás tükrében talán nem is lehet másként tekinteni az 1913. évi VII. törvénycikkre, mint az idealisztikus korszellem törvényi úton való kifejeződésére. Ugyan a nyugati fejlettebb államokban, már korábban bevezetésre kerültek hasonló eljárási szabályok, s felállításra kerültek a fiatalok bíróságai is, a gyakorlati megvalósulás sikerei egészen másként alakultak ott, mint egy társadalmában, s közgondolkodásában is kevésbé előrehaladottabb országban.

Természetes a XX. század elejére Magyarországon is megjelentek a korábbiakban részletezett újító gondolatok, a gyermekek társadalomban

elfoglalt helyének fokozatos átalakulása, azon elképzelések kibontakozása, miszerint egyes fiatalokú elkövetőket megfelelő odafigyelés, környezetükből való kiemelés révén ténylegesen meg lehet menteni, visszaintegrálva őket a munkás társadalomba. Azonban, mégis csak azon kritikák mellett kell, hogy állást foglaljak, amelyek szerint sem az igazságügyi rendszer kiépítettsége, sem a társadalomtól elvárható felelősségvállalás nem érett meg egy olyan színvonalra, ami lehetővé tette volna a Fb. gyakorlati megvalósulását.

A hatálybalépést követő években – nem beszélve a háború okozta további nehézségekről – egészen világosan megmutatkozott, hogy a törvény gyakorlati megvalósulásához, jóval nagyobb anyagi ráfordítás, sokkal szervezettebb intézményi

kiépítés, s mindenekfelett jóval több bíró kinevezése szükségeltetett volna. Az egész koncepció kidolgozása, gyakorlatba való átültetése jóval nagyobb odafigyelést érdemelt volna, s egy olyan szabályozást, amely vagy az akkori magyar valósághoz kötötten próbálja átültetni az egyes elveket, vagy akkor valóban olyan anyagi háttérrel teremt meg az átalakuláshoz, ami biztosítani tudja a törvény sikerét.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ A fiatakorúak kriminalitása elleni küzdelem Plósz Sándor minisztersége alatt.. Jogtudományi Közlöny, 1905-06-23 / 25. szám. 206.o.

² A büntető törvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvény cikk második fejezete (Továbbiakban: Bn..)

³ A fiatakorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény cikk (Továbbiakban: Fb.)

⁴ Fb. 1.§.

⁵ Képviselőházi irományok 1910, 100.o.

⁶ Fb. 16. §

⁷ Képviselőházi irományok 1910, 100.o.

⁸ Uo. 102.o.

⁹ Uo. 103.o.

¹⁰ Fb. 47.§; A fiatakorúak bíróságáról szóló 1913 : VII. törvény cikk életbeléptetéséről és végrehajtásáról szóló a m. kir. igazságügyminiszter 1913. évi 56.000. 1. M. számú rendelete

¹¹ Képviselőházi irományok 1910, 147.o.

¹² Uo. 147.o.

¹³ Vámbéry 1917, 9.o.

¹⁴ Uo. 15.o.

¹⁵ Uo. 14-15.o.

¹⁶ I. Sándor József erre reflektáló véleményét: Vámbéry 1917, I. függelék

¹⁷ Uo. 15.o.

¹⁸ Uo. 15-16.o.

¹⁹ Uo. 1917, 18.o.

²⁰ Uo. 18.o.

²¹ Uo. 18-19.o.

²² Mindez 1000-nél is nagyobb ügyterhet jelent bíránként, ami még egyszerűbb ügyek mellett is teljességgel elképzelhetetlen, a mai párszázra tekintettel.

²³ Vámbéry 1917, 19.o.

²⁴ Uo. 27.o.

²⁵ Uo. 28.o.

²⁶ Uo. 27-28.o.

²⁷ Uo. 29-30.o.

A testületi önkormányzatok szerepváltozásai

Írta: SCHLAFFER DANIELLA

A kezdeti önkormányzatok kialakulása hosszú folyamatra vezethetőek vissza. Aminek során azonban lényeges kiemelnünk, hogy nem csak területi, hanem személyi alapú szervezeti formáit is elhatárolhatjuk egymástól, mely utóbbiakat ma köztestületeknek nevezük. E testületek fontos szerepet töltenek be a főtevékenységen túl például a tudomány művelése, bizonyos hivatások szakszerűségének és tekintélyének megőrzése céljából.

A testületi önkormányzatok a lakosság személyi alapon szerveződött szervei voltak, tagjai például nemzetiségük, vallásuk, foglalkozásuk, érdekeltségük szerint csoportosultak, függetlenül a területi viszonyoktól. Önálló jogi személyiségük volt, melynek szervezetét a tagok szabadon alakították. Állami megbízásból közérdekű funkciókat is elláthattak, mely következtében bizonyos közjogi jogosítványokhoz is hozzájutottak. Utóbbi miatt szervezetalakítási szabadságuk kisebb megszorítások közé esett.¹

Egyes testületi önkormányzatok jelentősége, az állami szervezetbe történő beépülésük következtében jelentősen megnövekedett. Mindez megmutatkozik abban is, hogy a két világháború között Magyarországon lehetőségük lett az országgyűlésben, valamint a törvényhatósági bizottságokban való képviselőre.²

Hazánkban a köztestületek a 19. század utolsó harmadában jelentek meg, először szakmai kamarák (pl. orvosi, ügyvédi) és reáltestületek formájában (pl. hegyközségek, víztársulások). Mivel a közjogi szervezettípusok általános szabályozására nem került sor, ezért a köztestületekre vonatkozóan sem történt meg, miközben számuk pedig egyre inkább csak növekedett. A második világháborút követő időszakban megszűntek létezni, s helyükbe a „társadalmi szervezetek” léptek. Ismételt visszatérésükre csak a rendszerváltást követő időszakban került sor. A régi Ptk. 1993.

évi módosítását követően végül 1994-ben jelentek meg újra a magyar jogrendszerben.³

Az önkormányzatok jogi és politikai elhatárolása (kettős meghatározások)

Számos elmélet és nézet született azzal kapcsolatban, hogy mi is az a lényegi vonása a szervezeteknek, mely megkülönbözteti őket a többitől és ezáltal önkormányzatoknak nevezhető. Ezek közül mindenekelőtt kiemelkedik Rosin H. azon álláspontja, mely szerint a jogi meghatározás szempontjából nincs jelentősége annak, hogy miként szerveződnek az önkormányzatok, ugyanis a szabadság eszméje, a tagok szervezetén belüli önrendelkezési joga és a választásukkal kapcsolatos elvek érvényesülése szempontjából ez teljesen közömbös.⁴

Az önkormányzatok politikai meghatározása során pedig abból indult ki, hogy e fogalom hallatán általában egy szervezeti formára szoktunk gondolni, mely által a nép részt vesz a közigazgatásban. Ez utóbbi kétféleképpen is megvalósulhat. Egyrészt történhet a társulás alapján való szervezkedés, vagyis az egyesületi elem kizárólagos érvényesülésével, vagy az állami hatalom közreműködésével, azaz az uralmi elemmel együttesen. A társulás leginkább úgy érvényesül, hogy az önkormányzat szerveit, a közigazgatás területi egységéhez tartó állampolgárok választják.⁵

Azonban előfordulhat az is, hogy az állami hatalom birtokosa erre tekintettel is befolyással bír, például a választás megerősítése révén. Ez az uralmi elem akár annyira előtérbe is kerülhet, hogy a választást már a kinevezés váltja fel. Azonban ez utóbbi esetén is fennmarad az önkormányzati jellege a testületnek, ha kizárólag a helybeli földbirtokosok tölthetik be e pozíciókat, azzal a kikötéssel, hogy áthelyezni őket nem lehet.⁶

Mindezek következtében Rosin arra a következtetésre jutott, hogy politikai értelemben véve az állampolgári, azaz a területi önkormányzatokat,

jogi értelemben pedig a testületi önkormányzatokat különböztethetjük meg egymástól. Több bírálát is érte azonban azon álláspontját, mely szerint az angol önkormányzatokat az állampolgári, a német önkormányzatokat pedig a jogi értelemben vett önkormányzatokkal azonosította.⁷

A magyar közigazgatástudomány egyik jeles képviselője, Concha Győző szerint önkormányzatról csak helyi (községi, megyei) értelemben véve lehet beszélni. Célja pedig, hogy „*országgló ténykedésnek gyakorló iskolája legyen*”⁸. Elveti tehát Stein Lőrinc azon nézetét, aki a szabadságot határozta meg célként, véleménye szerint ugyanis ez csak következmény. Az önkormányzati tisztviselői pozíciók betöltése során a választást elveti, és a kinevezést részesíti előnyben, megengedve akár az áthelyezésüket. Úgy gondolja, hogy az önkormányzatok egyik legfőbb szerepe az, hogy az ott dolgozó tisztviselők hazafiságból töltik be e pozíciót, melyért cserébe nem várnak el semmilyen ellenszolgáltatást, vagyis egy nobile officium jellegű ingyenes hivatalt hangsúlyoz.⁹

A szakirodalom azonban elveti ezt az álláspontot, ugyanis ezáltal lényegében az országban lévő összes hivatal betölthető lenne attól függetlenül, hogy helybeli-e az adott tisztviselő vagy sem. A kinevezési rendszert csak úgy tartja megengedhetőnek, ha csak helybeliek tölthetik be az adott önkormányzat tisztviselői pozícióját és jogilag lehetetlen az áthelyezésük.¹⁰

A későbbiek során – feltehetően Rosin hatására –, már kétféle önkormányzatot különböztet meg egymástól. A testületi önkormányzatok (pl. községek és megyék) esetében úgy véli, hogy a szomszédok egy közjogi személyiséget alkotnak, míg a testület nélküli önkormányzatok (pl. angol békebírák, porosz Amtmanok), akik egyesek érdekében közigazgatási teendőket látnak el, nem rendelkeznek jogi személyiséggel.¹¹

A következő kiemelkedő alakja a közigazgatástudománynak Jellinek György, aki ezen belül is a kettős meghatározás egyik legjelentősebb képviselője, francia hatásra a decentralizáció elvéből indul ki, s ennek három fajtáját különbözteti meg: adminisztratív, országos és önkormányzati decentralizáció.¹²

Az adminisztratív decentralizációt – melyet a franciák dekoncentrációjával azonosított – úgy határozta meg, hogy a közigazgatási és igazságszolgáltatási munka és a gyakorlásukkal járó hatalom úgy oszlik meg a központi szervek, valamint a középfokú és helyi hatóságok között, hogy utóbbiak egyfajta relatív önállóságra tesznek szert. Ez a relatív önállóság államunként eltérő, azonban főszabály szerint, mivel a közép- és alsófokú hatóságok a központi kormány szolgálati alárendeltségébe tartoznak, ezért az utasításaitól való eltérést megakadályozhatja vagy éppen korlátozhatja.¹³

Az országos decentralizáció – véleménye szerint – már túlmutat a közigazgatás és igazságszolgáltatás munkáján, s a törvényhozás és a kormányzás munkáját és az azzal járó hatalmat is megosztja bizonyos határokon belül. Ezt a francia politikai decentralizációval, a federalizmussal azonosítja.¹⁴

S végül elhatárol még egy harmadik fajtát, úgynevezett önkormányzati decentralizációt, mely e téma szempontjából az egyik legfontosabb is egyben. Ezt a franciák csak egyszerűen decentralizációnak, a németek pedig önkormányzatnak hívták.¹⁵

Jellinek célja az volt, hogy az önkormányzatok jogi meghatározását megállapítsa, melyet véleménye szerint csak akkor lehet megtenni, ha először a politikai értelemben vett önkormányzat fogalmát meghatározzuk.¹⁶

Álláspontja szerint a politikai értelemben vett önkormányzatnak tekinthető minden olyan közigazgatás, amelyet nem hivatásos köztisztviselők, vagy pedig nem csak ilyen tisztviselők végeznek. Miután ezek az önkormányzatok egy maradandó berendezéssé alakulnak, szükséges, hogy jogi fogalmuk is legyen. A legfőbb kérdés tehát az, hogy mely az a jogi technika, amelynek segítségével a politika önkormányzat jogi intézménnyé alakítható?¹⁷

Az önkormányzat formáinak egybevetése során, Jellinek két tételes jogi típus-párt határoz meg, amelyek ugyan összekapcsolódnak a valóságban, de lényeges egymástól elhatárolni őket. A törvényhozó hatalom, ugyanis az önkormányzati

teendőket egyes emberekre, vagy pedig alakulatokra bízta, s ezen feladatok ellátását kötelességként vagy jogként szabályozza.¹⁸

Amikor egyes emberek felelnek az önkormányzati feladatok ellátásért, az az állam parancsainak való engedelmségből vezethető le, melyért cserébe ellenszolgáltatásként az állami szervi minőséggel együtt járó tiszteletet kapják. Ezek a kinevezett tiszteletbeli tisztviselők nem helyezhetők át máshova, s csakis a törvényi előírásoknak tartoznak engedelmeskedni, vagyis a kormánnyal szemben relatíve függetlenek. Ezek a jellegzetességek az angol közigazgatásban voltak megfigyelhetők.¹⁹

Az alakulatok államonként rendkívül sokfélék lehetnek. Előfordulhatnak olyanok, amelyek nem rendelkeznek jogi személyiséggel, vagy éppen olyanok is, amelyek esetében a jogi személyiség kisebb-nagyobb arányban mégiscsak jelen van. Ezen kívül elhatárolhatók még az egyházi és a világi, valamint a magánjogi és a közjogi alakulatok is. A legfontosabbnak ezek közül a közjogi alakulatok tekinthetők, ugyanis ezek akár a közjogi értelemben vett uralmi jogok és kötelezettségek alanyai lehetnek, de ami még ennél is fontosabb az az, hogy az állam saját szervezetének kiegészítő részeként tekint rájuk, s ebből következően jogilag is szabályozza őket. Az impérium megléte vagy éppen nem léte szerint elhatárolhatók egymástól az aktív és passzív alakulatok is. Jellinek ezen osztályozása alapján is látható tehát, hogy jogi meghatározása dualisztikus.²⁰

A testületi önkormányzatok jellemzői

Magyary Zoltán az ideális közigazgatási szervezetrendszer meghatározása során abból indult ki, hogy az ebben megvalósuló eredményes munka csakis a jól kiépített szervezeti egységek között, összehangolt munkamegosztással lehetséges. A szervezet tagolásának egyik szempontja közé tartozott a személyek vagy tárgyak szerinti elhatárolás. Ezt azért is tartom fontosnak megemlíteni, ugyanis formailag ide sorolta a köztestületek, a kamarák és a testületi önkormányzatok egyre növekvő számú egyéb alakulatait is.²¹

A közigazgatási szervezetrendszer elveiből kiindulva, az önkormányzatot a decentralizáció egyik fajtájaként határozta meg. Szervezeti formáját tekintve két típusra osztotta ezeket aszerint, hogy ezen csoportosulások – melyek végül jogi elismerést nyernek – kikből alakulnak. A területi önkormányzatok esetén az adott területen élőkől, míg a testületi önkormányzatok esetében pedig valamilyen személyiségi minőség alapján történik ez (pl. foglalkozás, felekezethez tartozás). Azonban utóbbi esetén is előfordulhattak területi alapon tagolt szervezeti egységek, ha pl. egy egyháznak több fokozatú szervezete volt. De ennek nem volt jelentősége, ugyanis a szervezethez tartozás alapja ebben az esetben is a személyi minőség volt.²²

Az állam általában olyan feladatok ellátására létesített, illetve ismert el testületi önkormányzatot, melyek könnyebben és eredményesebben elvégezhetők egy olyan önkormányzat által, mely azonos szakképzettségű emberekből tevődik össze, akik jellemzően azonos életviszonyok között is élnek. Hatékonyságukat támasztja alá, hogy a 20. század folyamán számos államban megnövekedett a számuk.²³

A közigazgatási feladatok ellátása során, bizonyos szempontból nélkülözhetetlen, hogy olyan emberek végezzék el azokat, akik érdekeltek kisebb-nagyobb mértékben annak megvalósulása szempontjából. Ez alapján kétféleképpen járhat el a közigazgatás: aktív vagy passzív alakulatokat létesít. Jelen téma szempontjából utóbbiak lesznek relevánsak, ugyanis az aktív alakulatok közé tartoznak a köztestületek is, de rajtuk kívül az állam, a törvényhatóságok, a községek és egyes közigazgatások és közüzemek is. Ezeket az aktív alakulatokat közigazgatási jogi személyeknek hívták.

Az aktív alakulatok önállóak, saját jogaik és kötelezettségeik, vagyonuk, szervezetük lehet, azonban felügyelet alatt állnak. Mivel önálló jogi személyek, mindig rendelkeznek önkormányzattal. Akikből pedig ez a jogi személy alakul, ők lesznek az önkormányzati jog alanyai. Ez a területi önkormányzatok esetében pl. egy vármegye területen élők összességét jelentette, testületi önkormányzatok esetében pedig pl. egy ügyvédekkel összeálló kamarát.

A köztisztviselők

Az eddigiek alapján már jól elhatárolhatók a köztisztviselők a többi, szintén jelentős szerepet betöltő szervezettől. A köztisztviselők között különbség, hogy aktív alakulatok, vagyis megvan a képességük arra, hogy szervezkedjenek és kollektív érdekeik megvalósításán munkálkodjanak. A területi önkormányzatok esetén pedig a legfőbb elhatárolhatóság az, hogy személyi alapon szerveződnek.²⁴

Az emberek köztisztviselőkbe való csoportosulása már igen régi jelenség. Legrégebbi előzményei között pedig például a céheket említhetjük. A római katolikus egyház kezdetben „csak” köztisztviselőként jelent meg.²⁵

Egy köztisztviselő létrejöttének célja leginkább kulturális és szociális szempontként határozható meg, mely tartalmazza tagjai gazdasági érdekeinek szolgálatát is. Nem a közhatalom gyakorlásának céljából jönnek tehát létre. Köztisztviselőről azonban csak akkor beszélhetünk, ha az állam céljukat olyan közcélként ismeri el, melyet az államnak vagy éppen városnak, illetve községnek kellene megvalósítania. Ebben az esetben az állam általi tételes joggal megtörténik elismerésük, melynek következtében bizonyos mértékben alávetik magukat az állami akaratnak egyrészt azért, hogy egy megfelelő, szabályos szervezetet hozhassanak létre, másfelől pedig, azért, hogy e cél elérhető is legyen. Ennek következtében a köztisztviselők közigazgatási jellegűvé válnak, melynek következtében a közigazgatási szervezet részeként tekinthetünk rájuk.²⁶

Jelentőségüket mutatja, hogy a 20. század folyamán Európába számos államában elterjedtek és jelentős szerepet tulajdonítottak nekik. Magyarországon ez leginkább az érdekképviselet terén mutatkozott meg, s ehhez nagyban hozzájárult az is, hogy az állam is gyakran kezdeményezte létrejöttüket.²⁷

A hazai köztisztviselők áttekintésére a következő csoportosítás²⁸ alkalmas:

1. A bevett és elismert egyházak.
2. A szellemi élet köztisztviselői.

3. A vitézi rend.
4. A gazdasági élet fakultatív köztisztviselői.
 - a. Vízitársulatok.
 - b. Legelő- és erdőközösségek.
 - c. Hegyközösségek.
 - d. Bányatársulatok.
 - e. A budapesti áru- és értéktőzsde. /A budapesti nemesség- és drágakőcsarnok.
5. Az érdekképviseletek.
 - A. Képviseleti jellegűek.
 - a. Kereskedelmi és iparkamarák.
 - b. Ipartestületek.
 - c. Mezőgazdasági bizottságok.
 - d. Mezőgazdasági kamarák.
 - B. Rendi jellegűek.
 - a. Ügyvédi kamarák.
 - b. Közjegyzői kamarák.
 - c. Mérnöki kamara.
 - d. Orvosi kamarák.
 - e. Sajtókamara. / Művészeti kamarák.
6. Társadalomjóléti köztisztviselők.
 - a. Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI).
 - b. Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI).
 - c. Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet (OMBI).
 - d. Országos Ipari és Bányászati Családpénztár.

Összegzés

Az előbbiekből alapján látható tehát, hogy a testületi önkormányzatok jelentős szerepet töltenek be a társadalom életében, ahogy azt teszik napjainkban is. Létezik azért is jelentős, mert az állami feladatok egy bizonyos része ezáltal, egy olyan szakmai közeg felügyelete és irányítása alá tartozik, mely szintén kontrollálva van a magasabb szintű ellenőrzés következtében és a jogszabályi keretek közötti működésnek köszönhetően.

Jegyzetek és hivatkozások

¹ MEZEY Barna (szerk.): Magyar Alkotmánytörténet, Budapest, 2003, Osiris Kiadó, 422-423. o.

² Uo.

³ FAZEKAS Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Általános rész I., Budapest, 2019, ELTE Eötvös Kiadó, 313-314. o.

⁴ EREKY István: Közigazgatás és önkormányzat, Budapest, 1939, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 306-307. o.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ CONCHA Győző: Hatvan év tudományos mozgalmi. A közigazgatási javaslatról

http://jog.sapientia.ro/data/digitalis/hatvan_ev_2.pdf (Utolsó letöltés ideje: 2020. április 27.)

¹⁰ EREKY, 1939, 309-310. o.

¹¹ Uo.

¹² EREKY, 1939, 310-311. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ EREKY, 1939, 312-313. o.

¹⁹ Uo.

²⁰ EREKY, 1939, 314. o.

²¹ MAGYARY Zoltán: Magyar közigazgatás, Budapest, 1942, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 12. o.

²² MAGYARY, 1942, 115. o.

²³ Uo.

²⁴ MAGYARY, 1942, 219-220. o.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ MAGYARY, 1942, 220. o.

A Horthy-korszak sportpolitikája

Írta: TÖRÖK MARTIN

A sport, mint identitásképző

A modern sport a XIX. században jelent meg, az ipari forradalmak következményeképp megnőtt szabadidőnek köszönhetően. A testmozgásnak, az egészséges test kultuszának azt megelőzően is voltak hagyományai, azonban azok többnyire a katonai kiképzés részeit alkották, ilyenek voltak az öttusa sportjai; a lovaglás, az úszás, a lövészet, a futás, a vívás. A mai értelemben vett sportról, tehát akkortól beszélhetünk, amikor azt már csupán öncélból üzték.¹

A világ többi részéhez hasonlóan Magyarországon is az 1800-as évek második felében jöttek létre az első sportegyesületek. A korabeli társadalom töredezettsége a sportszférának igencsak kedvező terepet nyújtott, ugyanis ezen törésvonalak mentén képesek voltak erős identitású egyesületek létrejönni, amelyek az ellenfeleikkel folytatott versenyfutásban egymást hajszolták a győzelembe. Ennek köszönhetően tehát kitűnő lehetőség tárult a sportolók és a közönség elé, hogy a számukra legmegfelelőbb csapattal szimpatizálva az általa képviselt társadalmi jelentéstartalmakkal azonosuljanak. Sorra jöttek létre klubok, amelyek azonos társadalmi osztályba tartozókat tömörítettek egy közösségbe. Ilyen volt például a Magyar Atlétikai Club (MAC), amelybe kizárólag érettségizett keresztények léphettek be.² Egyik másik sportban sem volt olyan kiélezett ez a feszültség, mint a labdarúgásban, „*ahol jelentős embertömegek egy zárt tér interaktív helyzetében egy szimbolikus harc közvetett résztvevőivé válnak. A szurkoló nem (...) az egyéni versenyzőnek drukkol annak egyéni kvalitásai (...) alapján, hanem egy csapat által reprezentált közösséggel azonosul: a futballcsapatok és játékosaik által inkorporált jelentéstartalmak már szociológiailag érvényes különbségek kifejezői. Amikor két futballcsapat egymással játszik, a mérkőzés az általuk hordozott társadalmi jelentéstartalmak konfrontációjává is válik.*”³ A legismertebb

ilyen identitás alapú rivalizálás az MTK és az FTC párharca, amely egyben többféle ellentét felszínre kerülését jelentette, elsősorban zsidó-keresztény, de ugyanakkor az Örökrangadó értelmezhető urbánus-népi, polgári-munkás, vagy belvárosi-külvárosi ellentétként is.⁴ Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy az egyesület társadalmi beágyazottsága és az általuk hordozott jelentéstartalom nem feltétlenül fedi egymást. A sporttörténeteseknek tehát nehéz dolguk van egy klub társadalmi beágyazottságát rekonstruálni, mivel a korabeli sajtóanyagokból csak töredékesen következtethetünk, miként azonosíthatták a szurkolók az egyesületet.⁵

Étafizmus a sportban

Napjaink honi sportpolitikáját áthatja, sőt pontosabban fogalmazva az állami beavatkozás mozgatja. Azonban ez a jelenség korán sem egyedülálló sem térben, sem időben. Az egyetemes sport történelmében csupán a kezdeti időszakot nevezhetjük szabad versenynek, az államok a századforduló környékére jellemző külpolitikai feszültségek hatására is ráébredtek a sportban rejtőző olyan nevelési módra, amely a megalapozhatja a katonai kiképzés fizikai előfeltételeit. A sporttal kapcsolatos jogi szabályozások már a dualizmus korában megszülettek. Az első, 1894:29. tc. a lóversenyekkel kapcsolatos sportfogadásokat szabályozza. A fogadásokból befolyó összegnek 6%-át a rendező javára, 4,5%-át az állam javára, amelyet az a lótenyésztésre visszaforgat, 1,5%-át pedig a főváros jótékonyági alapjának javára – amennyiben persze Budapest területén rendezték a versenyt – kellett fordítani.⁶ A törvény 1913-as módosítása következtében újabb 2% került az államhoz, amelynek 20%-át a földművelésügyi miniszter által turisztikai célokra, illetve a tárcájához tartozó iskolák hallgatóinak testedzésére kellett fordítania. A befolyó összeg 80%-a „a vallás- és közoktatás-

ügyi miniszter által egységesen alapszabályszerűleg kezeltetik és a honvédelmi miniszterrel egyetértőleg minden évre előre megszerkesztendő részletes költségvetési tervezet szerint kizárólag a testnevelésnek, valamint a testedzésnek az ország lakosainak széles rétegeiben való meghonosítására és fejlesztésére fordítatik”⁷ Az 1913-as év másik sportpolitikailag nagy jelentőségű jogszabálya Janovich Béla kultuszminiszter 104 415/1913. sz. rendelete, amely létrehozta az Országos Testnevelési Tanácsot (OTT), amely a két világháború közötti sportpolitika szuperintézménye volt, hatalma odáig terjedt, hogy 1928 és 1941 között a Magyar Olimpiai Bizottságot is magába olvasztotta, amely így ez időben, mint önálló jogi személy nem is létezett. A rendelet az iskolai testnevelés és a katonai előképzést, az iskolák, illetve egyesületek sporttevékenységeinek anyagi támogatását, továbbá a Nemzeti Stadion és a Testnevelési Főiskola megépítését mozdították elő. Előbbi a Budapestnek ítélt 1920. évi nyári olimpiai játékokra valószínűleg megépült volna, azonban végül 1953-ig kellett vele várni, akkor már nem „nemzetinek”, hanem „népnek” keresztelték el, amely méltón tükrözi a két politikai rendszer szimbólumokkal folytatott csatározását. A főiskola 1925-ben nyitotta meg kapuit, ahol az ország kiváló edzőit és testnevelő tanárait képezték.⁸

Az első világháborút követő teljes összeomlás paradox módon elindította a magyarságot azon az úton, amely a legnagyobb sportnemzetek közé emelte. A két világháború közötti politikai elit kiemelt ügyként kezelte a testnevelést, amelynek okai szorosan összefüggenek a klebelsbergi kultúrfölény filozófiájával.

A trianoni békediktátum hatása

A dokumentum tartalma igen jól ismert, mint az élet oly sok más területén, a sportpolitikában is sorsfordító következményekkel járt. Ettől kezdve a sport stratégiai jelentősége megkérdőjelezhetetlenné vált. Az első tragikus élmény, hogy az 1920-as olimpiát nemhogy nem rendezhette

meg Budapest, de az így Antwerpenbe lebonyolított játékokon a vesztes országok még részt sem vehettek. A húszas évek elejét a sportdiplomáciában is az elszigeteltség jellemezte, a legtöbb nemzetközi szövetség Magyarországgal szemben versenytildalmat állított fel, azonban a magyar sportdiplomata jó kapcsolatainak köszönhetően az 1924-es párizsi olimpián már képviseltethették magukat a magyar sportolók, a németekkel ellentétben.⁹ A világháború kitöréséig négy olimpiát rendeztek meg a mieink részvételével, ezek közül az 1936-os berlini volt a legsikeresebb, ahol Magyarország az éremtáblázat harmadik helyét foglalhatta el tíz aranyérem birtokában, míg az azt megelőzőeken összesen nyertünk tizenkettőt. Ezek az eredmények egyfajta revansot jelentettek a magyarság számára, ugyanis egyik szomszédos ország sem volt képes megelőzni. Sőt, Románia ezalatt szám szerint nulla, Jugoszlávia három, Csehszlovákia pedig – igen becsülendő – hét aranyérmet szerzett.

A diktátum a hadsereg létszámát 35000 főben szabta meg, míg a szomszédos országoké ennek sokszorosa volt. Tudva levő volt, hogy egy esetleges konfrontáció katasztrofális kimenetellen járna. Az elmúlt évtized bevett gyakorlata lehetőséget kínált a testnevelésbe bújtatott hadi kiképzésre. Nem késlekedtek a törvényhozók, a testnevelésről szóló 1921:53. tc. – vagy, ahogy a köznyelv ismeri, a „leventetörvény” – majd negyed évszázadon át határozta meg a tanuló ifjúság mindennapjait. A törvény megállapította a testnevelés célját; *„A testnevelésnek az a feladata, hogy az egyének testi épségének és egészségének megóvása, lelki és testi erejének, ellenálló képességének, ügyességének és munkabírájának kifejlesztése által megjavítsa a közegészség állapotát, gyarapítsa a nemzet munkaerejét.*”¹⁰ Az iskolába járó, mindkét nembeli tanulóknak kötelező lett a testnevelés 12 éves kortól, míg a főiskolások számára lehetőséget kellett nyújtani a sportolásra az intézményen belül. Az oktatási intézményeket nem látogató férfiaknak 21 éves korukig kötelezően kellett testedzésre járniuk. A szabályozás nem csak állami szinten jelent meg, az 1000 főnél több alkalmazot-

tal bíró gyár vagy vállalat köteles volt alkalmazottai számára edzőtermet, fürdőhelyet létesíteni. A törvény újra elrendelte a már 1913-ból ismert Testnevelési Főiskola és budapesti Nemzeti Stadion megépítését. Az anyagi hátteret továbbra is a lóversenyekre kivetett adó adta, illetve az OTT is újra megalapult. Tagjait testnevelési szakemberek, orvosok, „tanférfiak” és a sportszövetségek képviselői adták, vezetői között azonban a honvédség vezetői találjuk, az egyik társelnöki pozíciót mindig egy altábornagy töltötte be.¹¹

Kijelenthető tehát, hogy a Horthy-korszakban nemcsak az élsportra, hanem a tömegsportra is nagy hangsúlyt fektettek. Az élsportok közül csupán egy jelentett kivételt, a korban is legnépszerűbb, legtöbb nézőt csalogató labdarúgás.

Ideológiai harcok a labdarúgásban

A korábban említett párharcok nemcsak a szociológiai mezőben és a játéktéren jelentek meg, hanem a politikában is. A labdarúgás elleni fellépést eredménytelenségre hivatkozva nem lehet indokolni, ugyanis Budapest a kor legjobb csapatainak adott otthont (FTC, UTE, MTK), amelyek 1939-ig négy alkalommal nyerték meg a Közép-európai Kupát, kettő elveszített döntő mellett. (1940-ben éppen a Ferencváros és a Rapid Bukarest csapott volna össze a döntőben, ám román–magyar összecsapásra az évben elsősorban nem a futballpályán kellett számítani, ebből kifolyólag azt nem is játszották le.) Az 1938-as franciaországi világbajnokságon csupán a döntőben kaptunk ki a világ akkor legjobbjának számító olasz csapattól, igaz vitatott körülmények között. Magyar edzők ültek hosszabb-rövidebb ideig olyan sztár csapatok kispadján, mint a Bayern München, Juventus, Inter, Real Madrid, Barcelona.

Ilyen eredmények mellett indokolatlanoknak is tűnhetnek a következő intézkedések. Egy még 1916-os budapesti rendelet vigalmi adót vetett ki bizonyos rendezvényekre, amely által a labdarúgó egyesületek mérkőzésenkénti jegybevételük 10%-át, majd 1923-ban 12,5%-át kellett a főváros-

nak folyósítaniuk, míg más sportágak 5%-al járultak hozzá a város költségvetéséhez.¹² A testnevelési adóról szóló 1924:3. tc., majd a 1921:53. tc. kiegészítése 1925-ben anyagilag még nehezebb helyzetbe sodorta az élvonalbeli csapatokat, mivel az addig csak lóversenyekre kivetett adó rájuk is kiterjedt. A törvény több sávós adózást rendel el, amely alapján 500 és 1000 korona között a bevétel bruttó 2%-t, míg 40000 korona bevétel fölött 20%-át vonták el. *„A befizetett összeg elsősorban a Nemzeti Stadionra, a testnevelési főiskolára, továbbá az olympiasok előkészítésére és költségeire, másodsorban és különös méltánylást érdemlő esetekben sporttestületek támogatására fordítandó.”*¹³ A gyakorlatban ez tehát azt jelentette, hogy a fölényesen legtöbb nézőt csalogató futball bevételeiből támogatják a többi sportot. Az OTT-ben is negatív diszkriminációval kellett szembenéznie a focinak, ugyanis amíg az MASZ (Magyar Atlétikai Szövetség) öt, addig az MLSZ (Magyar Labdarúgó Szövetség) csupán egy képviselővel reprezentálhatta magát.¹⁴ A legsérelmesebb intézkedés azonban az OTT 1924 májusában meghozott, az MASZ korábbi alelnöke által kezdeményezett határozata, amely megtiltotta a labdarúgó-mérkőzések megrendezését a nyári időszakban, melynek célja az volt, hogy az így „kiéhezett” szurkolók más sportágak eseményeit látogassák. Természetesen nem így történt, csupán a bevételek apadtak.¹⁵ A labdarúgás olyan nehéz anyagi helyzetbe sodródott, hogy nem volt képes finanszírozni az első világbajnokságra való kiutazást, amelyet Uruguayban rendeztek meg 1930-ban.

Hogy a labdarúgás a korban miért kapott ilyen marginalizált szerepet, annak komoly társadalmi–ideológiai okai vannak. A kor keresztény–nemzeti arisztokrata elitjének nem fért bele a sportról alkotott eszményébe a labdarúgás. Ők sokkal inkább preferálták a magasztos atlétikát, amelyben közvetlen testi kontaktus nélkül, csupán testi erejüket használva versenyeznek a többnyire előkelő származású résztvevők. Ezzel szemben a valóságban azt tapasztalták, hogy a légnépszerűbb sport épp az a labdarúgás, amelyben a „prolik” játszanak „prolik” előtt.¹⁶ Még inkább szúrta a szemüket,

hogy mind a játéktéren, mind a lelátón igen gyakori jelenség volt az erőszak. A futballhuliganizmus magyarországi első fénykora 1910-20-as évekre tehető, amelyet az akkori társadalmi normazavaroknak tudhatunk be.¹⁷ A botrányba fulladó mérkőzések 1918-tól kezdtek elszaporodni, majd 1921-ben odáig fajult a helyzet, hogy a belügyminiszter körrendeletet adott ki (84.447/1921. B. M. sz.), amely alapján a játékvezető köteles a mérkőzésen megjelenő rendőrtisztviselő utasításait követni, adott esetben akár a meccset is félbeszakítani.¹⁸ Az intézkedés okai azért érdekesek, mivel az erőszak elsősorban nem a két szurkolótábor között robbant ki, hanem a játékosok között, vagy pedig a bíró ellen irányult. Az is gyakran előfordult, hogy a sporttárs revolverrel védte magát.¹⁹

Az ellenszenv okai még nem érnek véget, a főváros–vidék ellentét nem csak a szurkolók körében volt elterjedt, okai jól ismertek, ha csak Horthy Miklós 1919. novemberi beszédére gondolunk. A főváros–vidék ellentét egy tipikus kelet-közép-európai jelenség, ami labdarúgásban megtestesülő rivalizálások által ráadásul hatványozottan felnagyobbodik.²⁰ Ennek oka abban keresendő, hogy a kezdetekben csak budapesti csapatok vehettek részt az első osztályú küzdelmekben, első vidéki (értsd: nem budapesti kötődésű, mint 1950 előtt az Újpest) csapatok csak a professzionalizmus 1926-os bevezetése után léphettek pályára. Az újonnan fizetés fejében játszó sportolók pedig végképp rányomta bélyegét a futball és a rendszer viszonyára, és megmásíthatatlan véleményük szerint a labdarúgás „zsidó játék” lett.

„Őrségváltás a magyar sportban”²¹

Mint korábban említettem a sport első útörői az arisztokraták mellett városi polgárság volt, utóbbiak között nagy arányban találunk zsidókat is. Ennek köszönhetően sportolóink, egyesületeink alapítói, vezetői és mecénásai között is kiemelkedően sok zsidó honfitársukat találhattuk. A teljes-

ség igénye nélkül; Hajós Alfréd, első olimpiai bajnokunk, Elek Ilona (Csibi) az 1936-os olimpia ünnepeit törvívója, Komjádi Béla a magyar vízilabda úttörője, míg a válogatott labdarúgók 20-40%-a rendszerint zsidó származású volt 1926-ig²². A mecénások között elengedhetetlen megemlíteni Brüll Alfrédot az MTK támogatóját, elnökét, továbbá majd minden sportági szövetség vezető tisztviselőjét, aki Auschwitzban lelte halálát. Továbbá Kemény Ferenc, a nemzetközi olimpiai mozgalom élharcosa a Nemzetközi Olimpiai Bizottság alapító tagja, aki időskorában menekült öngyilkosságba a nyilasok elől.

Magyarország 1930-as évekbeli jobbra tolódásával párhuzamosan a sportélet sem maradt érintetlenül. 1939-ben Gidófalvy Pál kormánybiztost helyezték az MLSZ élére, aki céljául tűzte ki a labdarúgás „árjásítását”. Lépésről lépésre haladt, először a szövetségből, majd sorban az egyesületekből, a pályáról, majd a lelátóról akarta kiszorítani a zsidókat.²³ Tevékenységének köszönhetően 1940-ben feloszlatták a Nemzeti Torna Egyletből kizárt zsidók által 1888-ban alapított MTK-t, amely hazánkban először használt csak magyar szavakat nevében (Magyar Testgyakorlók Köre, előtte mindenki vagy a német torna, vagy az angol atlétika szót alkalmazta).²⁴ A diszkrimináció 1944-ben ért csúcra, az Országos Sportközpont 227.574/1944. számú rendelete alapján zsidók már a sportrendezvényeket sem látogathattak.²⁵

A világháborút követően egy merőben új rendszer rendezkedett be Magyarországon. Az államhatalom a sportot – és most már beleérve a labdarúgást is – saját legitimációjának növelésére használta. Sorra bukkantak fel az államilag támogatott új egyesületek, önkényesen megváltoztatták a csapatok tradicionális neveit, címereit, színeit, miközben egyes szurkolói tömörüléseket fasisztának bélyegeztek. Az egyesületek elnökei között tucat számra találhatunk pártkádereket, akik egyfajta jutalomként tekintettek az elnöki székre.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Szegedi Péter: A futballmező. Kísérlet az 1945 előtti magyar labdarugószféra történeti-szociológiai elemzésére. In: Sic Itur ad Astra 2011/62. 123. o.
- ² Szegedi Péter: Az első aranykor – A magyar foci 1945-ig. Akadémiai Kiadó, 2016. 88. o.
- ³ Hadas Miklós – Karády Viktor: Futball és társadalmi identitás. In: Replika, 1995/17-18. 90.o.
- ⁴ Hadas Miklós – Karády Viktor: i.m. 97-98. o.
- ⁵ Szegedi Péter: Az első aranykor. 79-80. o.
- ⁶ 1894:29. tc. 6.§ az üzletszerű, vagy nyilvános fogadásoknak a kölcsönös fogadások közvetítésének szabályozásáról a lóversenyeknél.
- ⁷ 1913:13. tc. 2.§ c) a lóversenyeknél az üzletszerű vagy nyilvános fogadásokat és a kölcsönös fogadásokközvetítését szabályozó 1894:XXIX. tc. módosításáról
- ⁸ Gyarmati György: Magyarország a XX. században, III. kötet. Babits Kiadó, Szekszárd, 1998. 592. o.
- ⁹ uo.
- ¹⁰ A testnevelésről szóló 1921:53. tc. 1.§

- ¹¹ Szakály Sándor: Sport és honvédelem. Korunk, 2012./6. 45. o.
- ¹² Szegedi Péter: Az első aranykor. 438-439o.
- ¹³ 1925:3. tc. 1.§ A testnevelésről szóló 1921. évi LIII. törvények kiegészítéséről.
- ¹⁴ Szegedi Péter: Az első aranykor. 441. o.
- ¹⁵ uo.
- ¹⁶ Hadas Miklós – Karády Viktor: i.m. 93. o.
- ¹⁷ Szegedi Péter: Az első aranykor: 284. o.
- ¹⁸ Szegedi Péter: Az első aranykor. 292-293. o.
- ¹⁹ Szegedi Péter: Az első aranykor: 290. o.
- ²⁰ Szegedi Péter: „Futball-vidékiség” a két világháború között. Századok, 2001/5. 1150. o.
- ²¹ Ezzel a címmel jelent meg az 1943-as Sportévkönyv egyik fejezete.
- ²² Szegedi Péter: Az első aranykor. 109. o.
- ²³ Sarusi Kiss Béla – Szegedi Péter: „Zsidómentesen, újjászülve...” Őrségváltás a magyar labdarúgásban. 1939-44. In: Múlt és Jövő Új folyam 2004/3. 77. o.
- ²⁴ Szegedi Péter: Az első aranykor. 88. o.
- ²⁵ Sarusi Kiss Béla – Szegedi Péter: i.m. 93. o.

A magyar Szent Korona gyöngye, Fiume

Írta: VINCZE ZSOMBOR

Egy ország szempontjából, a történelem folyamán és mind a mai napig rendkívül fontos tényező elsősorban gazdasági, kereskedelmi, de értelemszerűen hadi szempontból is, hogy legyen kapcsolata a tengerrel, legyen tengeri kikötője. A Magyar Királyság esetében ez akkor vált realitássá, amikor Szent László és Könyves Kálmán királyok hadi vállalkozásai és dinasztikus kapcsolatai révén a horvát területek, tehát Croatia, Dalmatia és Scalvonía, szorosabb kapcsolatba kerültek a magyar Szent Koronával. Ezt a viszonyt hagyományosan a perszonálunió konstrukciójával szokták jellemezni, én azonban pontosabbnak látom Juhász Imre alkotmánybíró Fiume című könyve alapján a reáluniót, a két ország kapcsolataira. A perszonálunió, mint két egyenrangú állam közös királlyal, jóval kevesebbet jelent, mint ami a horvát-magyar együttélést a kezdetektől jellemezte, kezdve azzal, hogy a Zágrábi Püspökség hosszú ideig a Kalocsai érsekség alá tartozott, ezzel együtt, pedig a magyar egyházszervezetbe. Idevág a Hármaskönyv III. r. 2. cím 2. §, miszerint a külön ülésező horvát és szlavón Szábor statútumalkotási joga nem ellenkezhettek a magyar törvényekkel, itt tehát az egyenrangúságról nehezen beszélhetünk. Perszonálunió esetén nem vehettek volna részt horvát követek, tanácskozási és szavazati joggal a magyar Országgyűlés munkájában. Ez csak pár példa, de ez is jól szemlélteti a két ország perszonáluniónál jóval mélyebb kapcsolatát.¹

A közjogi bevezetőt lezárva térnék rá a tárgyra, Fiume történetére és státusára. A városra a történelem során a környező államok többé-kevésbé mindannyian igényt tartottak, ezért elég változatos volt a város felett fennhatóságot gyakorlók köre. A város státusának szabályozása mindig ideig-óráig volt megoldva, számunkra fontos, magyar szempontból, legutoljára és huzamosabb ideig

az 1868.évi XXX. törvénnyel, tehát a horvát-magyar kiegyezésben. Az egyezmény Akhillesz-sarka a 66.§ volt, számos vitát kiváltva az egyezménytető alá hozó küldöttségek és két ország közvéleménye között. Ez a paragrafus Fiume várost és kerületét, Fiume vármegyétől elválasztva, mint corpus separatum, a magyar Szent Korona kizárólagos hatósága alá rendelte. Nyitva hagyta azonban ennek mikéntjét, mivel a város autonómiájára vonatkozó törvényhozási és kormányzati ügyek részlet-szabályait a két fél országgyűlése és Fiume város küldöttjeiből álló regnikoláris bizottság konszenzusos döntése alapján kellett kialakítani.

Mivel a város ókori és középkori történetére vonatkozó forrásanyag nem mutatkozik túl bőségesnek, első jelentős események között említhető a város története szempontjából, hogy Fiumeként először IV. Béla király egyik, 1260-ban kelt oklevele nevezi.² 1466-tól a város a Habsburgok családi birtoka, ekkor a császár által kinevezett kapitányok kormányozták.³ 1530-ban Ferdinánd király megerősítette a város statútumalkotási jogát, ezzel törvényalkotási joggal felruházott „városállammá” vált,⁴ azonban ez a gondolat csak az autonómiájának széleskörű voltából következik, ténylegesen 1921-ben, a Fiumei Szabadállam megalakulásával lett államisége, egy rövid ideig.⁵ Innentől kezdve beszélhetünk biztosan a város privilégiumai miatti különös jogállásának kezdetéről. 1659-ben I. Lipót címet és zászlót adományozott a városnak, ekkor jelent meg először a város jelszava: „Indeficienter”.⁶ A török kiűzése után a város osztotta a Szent Koronához vissza nem csatolt ország-részek sorsát. A magyar rendek követelték, a többi „új szerzeménnyel” egyetemben, a város koronához csatolását.

A felvilágosult abszolutizmus éveiben az uralkodók, feltehetőleg a merkantilista gazdaságpolitika hatására, rendkívüli módon kezdték fejleszteni Fiumét. Így Mária Terézia, apja Károly és fia József is. Károlyhoz fűződik az a felismerés,

hogyan nem elegendő csak a hajózást, a kikötőt fejleszteni, az oda vezető utakat is ki kell építeni, rendben kell tartani, ezért 1719-ben kelt rendeletében gondoskodott a tengerpartra vezető utak biztonságáról, újak építéséről.⁷ Ugyanebben az évben a város és riválisa, Trieszt szabadkikötői státuszt kapott III. Károlytól, azaz maga szabhatta meg a kereskedelmi vámok összegét.⁸ A város 1720-ban önállóan fogadta el a Pragmatica Sanctiót.

1745-től a várost, a valamennyi birodalmi kikötő igazgatását ellátó Oberste Commerz Intendenza folytatta, amelynek élén az intendáns állt, aki a helyi, így a fiumei viceintendánsok munkáját felügyelte. 1764-ben került sor a kikötők osztályozására, az egészségügyi hivatallal rendelkező kikötők közül Trieszt, Szádrév (Buccari), Zengg, Carlomag és Fiume főkikötői státuszt kapott.⁹

A III. Károly és Mária Terézia által kiadott tengerészeti rendeleteket 1774-ben szerkesztették egy összefoglaló műbe, a Politicum Edictumba, magyar nevén a „Tengerészeti Rendtartásba”. Ebben az évben került sor a trieszti hajózási iskola Fiumébe költöztetésére. 1776-ig a város osztrák fennhatóság alatt volt. 1776-ban Mária Terézia Fiumét Horvátországba inkorporálta és kinevezte első kormányzóját Majláth Józsefet, aki a város irányítását október 21. -én vette át Ricci bárótól, a trieszti Intendenza képviselőjétől.¹⁰

Az első „magyar korszak”

A „magyar korszak” Fiumében 1779-től kezdődött, ekkor a királynő, a város saját kérésére és fia II. József tanácsára, mint corpus separatumot a magyar Szent Koronához kapcsolta, „bekebelezte”. Ez azonban csak az 1807. évi 4. törvénycikkkel emelkedett törvényerőre, és nem is volt túl tartós az ezáltal létrejött „első magyar korszak”, ami 1809-ig tartott. A napóleoni háborúk idején francia fennhatóság alá, az újonnan szervezett Illíria részévé vált, majd a bécsi béke révén Ausztriához került, csak 1822-ben tért vissza a Szent Koronához, I. Ferenc dekrétuma alapján. Ennek törvénybe iktatására azonban csak 1827-ben került sor, az 1827. évi XIII. törvénycikk a Száván tuli országrészek és

a magyar tenger mellék visszakebelezéséről nevezett törvény révén. Ezzel megvalósult a fiumei cél, visszaállt a francia idők előtti állapot.¹¹

Az első nagy formátumú kormányzója Ürményi József volt, akinek 1823 és 1837 közötti kormányzósága idején került sor az első nagy volumenű kikötői beruházásokra, értelemszerűen a magyar állam pénzén. A felvilágosult abszolutizmus fejlesztő évei után ez újabb nagy előrelépést jelentett a város számára. (Azért is került sor Fiume fejlesztésére a többi közeli kikötő rovására, mivel csak Fiumének volt jelentős édesvízkészlete, amely elengedhetetlen a kikötőhöz és a kiépülő iparhoz egyaránt.¹²) Ürményi kormányzósága alatt került felállításra, a Királyi Tengerészeti Főtanoda, amely a kereskedelmi szakoktatást biztosította a városban.

A reformkorra már a jelentősebb kikötők mind járványügyi védelemmel felszerelve, vesztegzár-intézetekkel rendelkeztek, így a fiumei kikötőben is kiépült a martinschizzai vesztegintézet.¹³

A reformkorban Fiume képviselői útján jelen volt az Országgyűléseken, ahol az ellenzék reformjavaslatait támogatta. A reformkorszak általános fejlődése Fiumét se kerülte el, a város jelentős infrastrukturális fejlődésen ment keresztül. Közismert Kossuth és Széchenyi vitája, hogy miként kellene bekapcsolni Fiumét és a tengerpartot az ország vérkeringésébe, áruforgalmába. A vitából Széchenyi álláspontja került ki győztesen, ezáltal Fiume közvetlen összeköttetésbe került Pesttel.¹⁴

Az áprilisi törvények jótékony hatásukat éreztették Fiume vonatkozásában is, kár azonban, hogy ezek ténylegesen nem kerülhettek alkalmazásra. Az 1848. évi XXVII. törvénycikk Fiumét és Szádrévet (Buccarit) egy törvényhatóságként ismerte el, a fiumei kormányzó irányítása alatt. Szólt azonban törvény a választójogról, a kerületi bírák választásáról is. Az újoncoszás Fiume esetében nem volt kötelező, ezzel is elősegítve a kereskedelem és hajózás fejlődését.¹⁵ Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején, nemzetőr századokat szervezett a város a forradalom és szabadságharc támogatására. Ezek vezényleti nyelve a benne részt

vevő többség miatt az olasz volt. Jellasics (törvénytelenül kinevezett) horvát bán parancsára a várost elfoglalták a császári csapatok, a horvát felkelő erőkkel karöltve. A horvátok és a császár szándéka a forradalommal azonban, az első hónapokban, nem volt egyértelmű. Sok jóval nem kecsegtetett az illírismus egyik úttörőjének, Ljudevit Gajnak az a gondolata, hogy a horvátoknak az uralkodó mellé kell állni a forradalomban a magyarokkal szemben,¹⁶ ez Jellasics későbbi, augusztusi hadmozdulataiból bizonyítást is nyert sajnos, amikor már az uralkodó egyre agresszívabb reakciójához, és a forradalommal szembeni teljes elutasításához sem fért kétség. Érdekesség, hogy a független magyar kormány megkísérelte a magyar haditengerészet felállítását is, ez a vállalkozás azonban nem járt sikerrel.¹⁷

1848. augusztus 31.-én a nemzetőr századok lettek volna hivatottak megvédeni Fiumét a bevonuló császári csapatoktól, illetve a főként horvátokból álló jól felfegyverzett helyőrség a Leopold-ezred, akik azonban semmilyen utasítást nem fogadtak el a magyar kormánytól, sem a kormányzótól. Ezt belátva Erdődy kormányzó bölcsen mérlegelve, inkább a vérontás nélküli feladást választotta, ezzel azonban a városra 19 év elszakíttóság köszöntött be. Ezt az időszakot lehet Juhász Imre alapján „ex-lex” korszaknak nevezni, mert az alkotmányos rendelkezések sora körülbelül az áprilisi törvényekkel megszakadt, és később, a meg nem koronázott Ferenc József rendelkezéseivel folytatódott.¹⁸

„Ex-lex korszak”

1849. októberében az „oktrojált” alkotmány, több terület mellett, a Tengeremelléket és Fiumét is Horvátországhoz csatolta. Ezt a város olasz többségű lakossága sérelmezte, mivel a város autonómiájának csorbítását látták benne, nem alaptalanul, mivel sok évszázados autonómiáját, mint az rövid időn belül nyilvánvaló tényné vált, elvesztette, területét horvát katonai ezred szállta meg, rögtön bevezették a horvát közigazgatást és oktatási nyelvet. A város közigazgatását Zágráb, a ten-

gerészeti igazgatását a trieszti császári Tengerészeti Hatóság irányította, amely Fiumét inkább el-sorvasztani mintsem fejleszteni akarta Trieszttel szemben.¹⁹ 1861-ben a város képviselőtestülete feliratban kérte a város Magyarországhoz csatolását. Meglehetősen nagy nyomás érkezett az uralkodó felé, felvonulásokat, tüntetéseket tartottak a visszacsatolás érdekében, még versek is születtek, amelyek az addigi autonómiájukat és az ezt biztosító magyar fennhatóságot követelték. Érdekesség, hogy az ugyanezen évben tartott szabor választáson 870 leadott szavazatból 840-en a „senki” szó állt.²⁰ Ez a bojkott világosan jelzi azt az álláspontot, hogy Fiume nem horvát fennhatóság alatt látta biztosítottján különleges jogállását. A horvát terv egyébként a várossal az volt, hogy az egy újonnan kialakítandó megye székhelye lesz, azonban időközben a korábban szintén elszakított Muraköz, több hasonló sorsú területtel egyetemben, visszacsatoltatott Magyarországhoz, így a fiumei remények is új erőre kaphattak.

Érdekes volt az autonómia fejlődése szempontjából az a reformkorban történt vitasorozat, a magyar, a fiumei és a horvát felek között, amely az országgyűlést is megjárta. Jelesül, hogy a fiumeiek peres ügyei melyik törvényszék illetékességébe tartozzanak, a horvát fél értelemszerűen a vármegyei, tehát a Zágrábi Törvényszék illetékességét látta helyesnek. Fiume viszont az autonómiája garanciájának szempontjából érthetően a fiumei Kapitányi Széket (bíráit a Kapitányi-tanács választotta) tartotta erre alkalmasnak. A vita végül oda konkludált, hogy mivel Fiume nem tartozik a vármegye-rendszerbe, ezért nem a horvát opció lett a végleges megoldás, hanem az, hogy a fiumei személyek polgári pereit a Bírák és Igazgatók Városi és Kerületi ítélőszéke előtt kezdték, majd, adott esetben a Kapitányi Széken folytatódott, s innen közvetlenül a Hétszemélyes Táblán végződhetett az ügy. A büntető perek a Kapitány Széken indultak és a Királyi Tábla előtt folytatódott, perorvoslatra a Hétszemélyes Tábla előtt volt lehetőség.²¹

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezési törvény kimondta, tehát a horvát-magyar kiegyezés előtt, hogy a tengerészeti igazgatás a közlekedési miniszterek fennhatósága alá kerül, ezzel a magyar

tengerhajózás függetlenné vált Bécstől és Trieszt-től.²²

Az 1867-es évben még egy nem kevésbé jelentős esemény történt. A Magyar Királyság szempontjából interregnumot lezáró koronázás. Ferenc József magyar királlyá koronázásán Fiume városa is képviseltette magát, és a koronázási dombba is küldött földet, a város tornya alól.²³

A második „magyar korszak”

Nem sokkal később, a város visszacsatolása Magyarországhoz, a horvát-magyar kiegyezési törvényben (1868. évi XXX. törvénycikk 66.§) meg is történt, és újból, mint corpus separatum csatlakozott a Szent Koronához, és egyzersmind autonómiája is helyreállítatott. A város tényleges csatlakozására azonban 1870-ig várni kellett, amikor királyi leirat szüntette meg a királyi biztosságot és elrendelte a provizóriumot, a horvát ellenzék és a magyar országgyűlés közt fennálló vitát rendezendő, amely a 66. §-ban nyitva hagyott szabályozás rendezésére irányult. A provizórium elrendelésével szűnt meg Cseh Ede királyi biztos pozíciója, és ifj. gróf Zichy József, mint kormányzó került Fiume élére. Ő lett ilyenformán az egész magyar tengeremelléken a tengerészeti igazgatás vezetője is. A provizórium rendelkezett a Fiume vármegye feletti horvát ellenőrzésről is, tehát, míg Fiume város és kerülete visszakerült a magyar fennhatóság alá, addig Fiume vármegye horvát alá.²⁴

1872-re készült el a helyi jogszokások figyelembevételével a Fiume jogait és kötelezettségeit tartalmazó Statútum, amely a város „ösi” autonómiáját, és önkormányzati működésének szabályait rögzítő dokumentum lett.²⁵ Ez a törvényekkel nem lehetett ellentétes. Nagy jelentősége abban állt, hogy törvényi szabályozás híján, ez a dokumentum határozta meg a város autonómiájának kereteit. Módosítására csak a fiumei képviselők 2/3-os többségének igenlő szavazatával kerülhetett sor. 1881-ben a város a provizórium eltörlésére, és a törvényi rendezésre irányuló feliratot készített, ami alapján a Képviselőház utasította is a kormányt az intézkedésre, azonban az ügy a soron következő

Országgyűlésre halasztódott, így a város helyzetének törvényi rendezése még váratott magára.²⁶

Különleges jelenség volt a városban hatályban lévő jogszabályok sokfélesége. Volt jogszabály még a francia időkből, illetve markáns helyet foglalt a hatályos jogszabályok között az Osztrák Polgári Törvénykönyv is. Emellett értelemszerűen nagyszámú magyar jogszabályt is találhatunk. Ezen okból kap más értelmet a Statútumnak az a kitétele, hogy törvényekkel nem ellenkezhet, itt tehát a Fiumében hatályos, láthatóan rendkívül sokszínű törvényeket kell érteni. Vitás volt, hogy a magyar Országgyűlés által meghozott törvények miként hatályosulnak Fiumében, avagy ahogy akkor mondták miképpen lépnek életbe. Az volt a vita tárgya, hogy a magyar Országgyűlés által alkotott törvények ipso facto vagy külön életbeléptető rendelkezés alapján hatályosulnak-e, illetve, hogy ehhez szükséges-e Fiume beleegyezése vagy sem. Ezek a viták részben abból származtak, hogy a kormány a ráruházott hatalmat a horvát és magyar országgyűlés megegyezése alapján kapta. Ezért a kormány rendelkezése kell a törvények életbeléptetéséhez Fiumében. A másik oldal nyilván azzal érvelt, hogy a kormány „fölött” áll az Országgyűlés. Tehát probléma nélkül, ipso facto hatályosuló törvényeket hozhat Fiumében is, külön hatálybaléptetés nélkül. Végül úgy alakult, hogy a törvényben rendelkeztek a fiumei hatályról. A törvények végén helyt kapott az úgynevezett „fiumei paragrafus”, ha viszont erre nem került sor, a kormány követelte magának a jogot, hogy rendelkezessen a hatályról. A gyakorlatban, például az 1878. évi V. törvény, tehát a Csemegi-kódex esetében ez úgy történt, hogy a kódexet életbe léptető törvény arról rendelkezett, hogy az igazságügyi minisztert hatalmazza fel arra, hogy külön rendelet útján léptesse hatályba a büntető-törvénykönyvet Fiumében. Ebben a rendeletben, a kihágásokra az ottani viszonyoknak megfelelő módosításokat megtehetette. Ehhez hasonló volt a szabályozás az 1881. évi Csődtörvény hatálybaléptetésénél, miszerint a szükséges, helyi viszonyokhoz illeszkedő módosítást, az igazságügyi miniszter itt is megtehetette, életbeléptető rendeletében. Amikor azonban a szabályozás tárgya konkrétan Fiume volt, akkor

a „fiumei paragrafus” elmaradt, e nélkül is hatályba lépett a rendelkezés. Ilyen volt például, az 1916. évi XXXVII. törvény a fiumei magyar királyi állami rendőrségről. Hasonló esetekben tehát, amikor a szabályozás tárgyából, nevéből kiderült, hogy Fiuméra vonatkozik a törvény, ilyenkor nem volt szükséges külön életbeléptető aktus.²⁷

Fiume jogai a törvényhatóságokétól három lényegi ponton tértek el. Egyrészt a képviselőtestület választása során a virilizmus hiánya. Másrészt a közigazgatási bizottság, ami a kormány meghosszabbított keze volt a törvényhatóságokban, Fiumében 1897-ig nem került felállításra. Harmadik fontos eltérés, hogy a kormányzó jogköre lényegesen szűkebb volt, mint egy főispáné.²⁸

A magyar államot, a miniszterelnök által javasolt és a király által kinevezett kormányzó képviselte Fiumében.²⁹ A magyar kormány lényegében a kormányzón keresztül gyakorolta igazgatási jogait. Jogköre a főispánokéhoz közelített, ami azonban a város önkormányzatisága miatt számos ponton korlátokba ütközött. Jogában állt a képviselőtestület (Rappresentanza di Fiume, mint helyi törvényhatósági bizottság, 50 városi és 6 alközségi tag) ülésein felszólalni, határozatait felülvizsgálni, a helyi rendeleteket a minisztériumhoz jóváhagyásra felterjeszteni. Adott esetben, ha azok törvénybe, a statútumba, vagy államérdekbe ütköztek, a képviselőtestületi határozatok végrehajtását időlegesen fel is függeszthette. A kormány és a város közti kommunikáció az ő személyén keresztül zajlott. A kormányzó egyben a fiumei Tengerészeti Hatóság elnöke is, így tehát a város tengerészeti igazgatását ő irányította. Felügyeleti és ellenőrzési joga azonban egész horvát-magyar tengerpartra kiterjedt, ez a hatásköre a pozíció elnevezéséből is levezethető, mivel a pontos megnevezése fiumei és horvát-magyar tengerparti királyi kormányzó volt. A posztra olyan neves magyar nemesi családok tagjai kerültek, mint gróf Zichy József vagy a szintén gróf, ősi főnemesi családból származó Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnökének és vértanújának unokája.³⁰

A másik fontos méltóság a városban a polgármester, a podestá volt, akit a képviselőtestület, választott saját tagjai közül. Ez az elnevezés 1872-

től élt, azelőtt városbírók, alkapitányok, borgomasterek, helyhatósági elnökök vezették Fiume önkormányzatát.³¹ A podestá működésének megkezdéséhez is szükség volt az uralkodó, a kormányzó és a központi kormányzat jóváhagyásához. Jogköre a budapesti főpolgármesteréhez volt hasonló.³² A képviselőtestület többségi támogatásával hozhatott általános érvényű rendeleteket, illetve szabhatta ki, az adókat és illetékeket, dönthetett nagyobb beruházásokról.³³ Ő volt a képviselőtestület elnöke. Amennyiben a képviselőtestület valamely határozatát államérdek, alkotmány, törvények vagy helyhatósági szabályzat szempontjából problematikusnak ítélte, joga és kötelessége volt annak a végrehajtását felfüggeszteni és a kormányzó véleményét kikérni. A kormányzó határozata ellen a képviselőtestület a kormányhoz fordulhatott. A polgármesterrel szemben, csak a kormány volt jogosult fegyelmi eljárást indítani, saját vagy a képviselőtestület kezdeményezésére.³⁴

Volt példa arra is, hogy bizalmatlansági indítvány útján, a képviselőtestület megvonta a bizalmat egy podestától az első világháború éveitől, egy olyan döntése miatt, amit a képviselőtestület megkérdőjelezése nélkül hozott.³⁵

A képviselőtestület (Rappresentanza di Fiume) a város választott testületi szerve volt, erős ráhatást gyakorolt a város közigazgatás kereteinek, intézményeinek, személyzetének meghatározására. 56 választott képviselőből állt. Ezt a testületet azonban a magyar kormány bármikor feloszlathatta azzal, hogy a feloszlatástól számított négy héten belül új választást kellett kiírnia. Az aktív választójog feltétele volt az írni-olvasni tudás és a magyar országgyűlési képviselőválasztáson való részvétel joga. A passzív választójog feltétele a betöltött 24. életév és két év helyben lakás. A Statútum 82.§-a szerint a képviselőtestületnek jogában állt felszólalni, az olyan kormányrendeletek ellen, amelyek a város autonómiájával ellenkeztek, azonban ez nem jelentette azt, hogy ha a kormány kitarzott elhatározása mellett, akkor azt ne kellett volna végrehajtani.³⁶

A városi tanács, mint a város közigazgatásának közvetlen irányítója, a polgármester felügye-

lete és irányítása alatt működött, élén a Tanács elnöke állt, létszámát a képviselőtestület határozta meg. Tagjai élethossziglan kerültek kinevezésre, amennyiben rendelkeztek az előírt képzettséggel. A Tanácsnak hat szakosztálya működött: belső tanács, rendőri osztály, építészeti osztály, városi számvéveség, városi adóhivatal, egészségügyi osztály. Ezek munkáját állandó bizottságok felügyelték.³⁷

Fiume a magyar országgyűlés alsóházába egy választott képviselőt küldhetett, a felsőházban a kormányzó útján képviseltette magát. Érdekeség, hogy 1868 óta Fiumének meg lett volna a lehetősége arra, hogy követeket küldjön a horvát tartománygyűlésbe, ez azonban a horvát területi igények elismerését jelentette volna, ezért erre nem került sor.³⁸

Fontos kérdés, hogy Fiume, ez az olasz többségű és jelentős horvát lakossággal rendelkező város miért szorgalmazta, milyen érdeke fűződött a Magyarországhoz tartozáshoz, annak ellenére, hogy magyar lakossága sosem érte el a város lakóinak 20 százalékát sem. (1910-ben a magyarul beszélni tudók aránya 21,5%, míg nemzetiség szerint 13%³⁹.) Különleges jelenség, és valószínűleg a város autonómiájából és soknemzetiségű voltából következett az úgynevezett „fiumanotudat”. Talán ez a jelenség is mutatja azt, hogy Fiumét nem lehet egyértelműen horvátnak, olasznak vagy magyaroknak nevezni. Jelzi továbbá azt az igényt is, amit Fiume városa az autonómia felé táplált. A „fiumanotudat” és a gazdasági érdek védelmét a város a Szent Koronához csatlakozásában látta.

Ebbe ad betekintést Riccardo Zanella fiumei politikus, parlamenti országgyűlési képviselő „Legyen világosság!” című pamfletje. Eszerint, az Olaszországhoz közeledés anyagilag nem lett volna kifizetődő, mivel szerinte Olaszország a saját kikötőit se tudta fenntartani rendesen, nemhogy fejleszteni. Ausztria mindig is Triesztet részesítette előnyben Fiumével szemben, így ez se volt járható út. Horvátországnak Zanella szerint még az önfenntartás is nehézséget okozott, tehát maradt a Magyarországhoz való közeledés.⁴⁰ Csak a magyaroktól várhatta Fiume érdekeinek hathatós képviselését, infrastruktúrájának fejlesztését, amiben

nem is csalódott, mivel Fiumében a 19. század utolsó harmadában óriási fejlesztések kezdődtek, illetőleg, mint az eddigiekben említettekből kitűnik, inkább folytatódtak. Magyarország az első világháborúig rengeteg aranykoronát fordított a városra, a kikötőre és az azt kiszolgáló üzemekre. 1873-ban adták át a Fiume-Budapest vasútvonalat, amivel a várost bekötötték a magyar kereskedelmi vérkeringésbe. Ezzel a város kereskedelme új fozkozatba kapcsolt, az ország különféle részeiből érkező áruk hajóra rakásának helyszínévé vált. Nem csoda tehát, hogy Fiume polgárai, kereskedői többek között anyagi gyarapodásuk lehetőségét látták a magyar Szent Koronához való csatlakozásban.

1870-ben állt fel a Magyar Királyi Tengerészeti Hatóság, nagyszabású fejlesztés folyt, amelynek keretében a hatalmas kikötő és kiszolgáló egységei, hullámgát, rakpartok, üzemek épültek, melyek mind a mai napig szolgálják a várost.⁴¹ 1881-ben jött létre az első magyar, állami irányítású vállalat, az Adria Magyar Tengerhajózási Rt. Ez a vállalat fénykorában az egész világ valamenyny jelentősebb kikötőjébe bonyolított le forgalmat.⁴² Baross Gábor minisztersége alatt, aki ezáltal a tengerészet legfelsőbb vezetője is volt, szintén jelentős fejlesztések futottak, mind a kereskedelem, mind pedig a kikötő tekintetében. Az ő nevéhez fűződik például a Baross-kikötő felépítése is. 1905-ben elkezdődött a fiumei hajógyártás, a Danubius Hajó- és Gépgyár Rt. jóvoltából. 1872-ben a kikötő összeforgalma 23 millió korona volt, míg a korszak végén, 1913-ban 478 millió korona, tehát az 1872-es összeg több mint hússzorosa.⁴³

Ennek a talán joggal „magyarnak” nevezett korszaknak az első világháború vetett véget Fiumében, mint ahogy a horvát-magyar államközösségnek is. Fiume esetében ezt az utolsó kormányzó, Jekelfalussy Zoltán 1918. október 28-29. éjszaka történő elutazásához köthetjük, de ezt számos szimbolikus esemény követte, amely jelezte a magyar fennhatóság végét a városban. Horvát-magyar viszonylatban pedig a zágrábi nemzetgyűlés mondta ki az államközösség megszűnését 1918. október 29-én, és az alakuló délszláv államhoz való csatlakozását.

Személy szerint úgy vélem tehát, hogy a

„magyar korszakok” Fiume történetében legtöbb esetben prosperitást, gazdasági fellendülést hoztak. Kedvező és kiszámítható légkört teremtettek ugyanakkor a város különleges státuszának, autonómiájának is, ami például, mint láthattuk is, a horvát uralom alatt nem volt elmondható. Idevág az a

mondás, miszerint „Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita”. Mint tudjuk azonban, a történelem megismétli önmagát, ezért a jövőben csilloghat még régi fényében a magyar Szent Korona gyöngye.

Jegyzetek és hivatkozások

- ¹ Juhász Imre: Fiume. Egy közép-európai város és kikötő a hatalmi érdekek metszéspontjában. Heraldika Kiadó, Budapest, 2020. 18-22.o.
- ² Borovszky Samu: Magyarország vármegyei és városai <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/fiume-es-a-magyar-horvat-tengerpart-7515/fiume-tortenete-irta-fest-aladar-atnezte-borovszky-samu-es-grof-batthyany-tivadar-77AD/fiume-a-kozepporkorban-77CA/a-fiume-nev-eloszor-77CF/> (letöltés ideje: 2020. november 13.)
- ³ Krámlí Mihály: Fiume 1848-ban. (Hajózástörténeti Közlemények) <http://www.kriegsmarine.hu/hk/km01001m.html> (letöltés ideje: 2020. november 13.)
- ⁴ Magyar Katolikus Lexikon: Fiume <http://lexikon.katolikus.hu/F/Fiume.html> (letöltés ideje: 2020. november 13.)
- ⁵ Ordasi Ágnes: Fiume. Az impériumváltások éve. In: Rubicon 2020/4. 20.,24.o.
- ⁶ Krámlí Mihály: Fiume 1848-ban. (Hajózástörténeti Közlemények) <http://www.kriegsmarine.hu/hk/km01001m.html> (letöltés ideje: 2020. november 13.)
- ⁷ Szélinger Balázs: „Idegen és mégis magyar” A magyar Fiume története 1776-1914. In: Limes, 2002. 5. sz. 29. o.
- ⁸ szabadkikötői státusz 1719-ben III.Károlytól: Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 29. o., saját maga szabhatta meg a kereskedelmi vámokat: Ordasi Ágnes: Fiume. Az impériumváltások éve. In: Rubicon 2020/4. 20. o
- ⁹ Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 30. o.
- ¹⁰ Uo. 30. o.
- ¹¹ Juhász 2020. 57-58.o.
- ¹² Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 32. o.
- ¹³ Juhász 2020. 66.o.
- ¹⁴ Uo. 68-72.o
- ¹⁵ Uo. 76-77.o.
- ¹⁶ Uo. 78.o.
- ¹⁷ Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 33. o.
- ¹⁸ Juhász 2020. 83-84.o.
- ¹⁹ Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 34. o.
- ²⁰ Juhász 2020. 91.o.
- ²¹ Uo. 60-64.o.
- ²² Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 35. o.
- ²³ Juhász 2020. 101.o.
- ²⁴ Uo. 120-122. o.
- ²⁵ Ordasi Ágnes: Fiume. Az impériumváltások éve. In: Rubicon 2020/4. 20. o
- ²⁶ Juhász 2020. 120-122.o, 130-131.o.
- ²⁷ Uo. 132-137. o.
- ²⁸ Uo. 130.o.

- ²⁹ Ordasi Ágnes: Fiume. Az impériumváltások éve. In: Rubicon 2020/4. 20. o
- ³⁰ Ordasi Ágnes: Fiume. Magyarország tengeri kapuja In: Rubicon 2018/3-4. 162-163.o
- ³¹ Uo. 166. o.
- ³² Ordasi Ágnes: Fiume. Az impériumváltások éve. In: Rubicon 2020/4. 20. o.
- ³³ Uo. 20. o.
- ³⁴ Juhász 2020. 128-129.o.
- ³⁵ Ordasi Ágnes: Fiume. Magyarország tengeri kapuja In: Rubicon 2018/3-4. 166.o.
- ³⁶ Juhász 2020. 127-128.o.
- ³⁷ Uo. 129.o.
- ³⁸ Ordasi Ágnes: Modellváltások a fiumei kormányzás feladat-és hatásköreinek meghatározásában – Centralizációs stratégiák Fiumében. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára. 2018. http://mnl.gov.hu/mnl/sml/fiumei_es_magyar_horvat_tengerparti_kiralyi_kormanyzo_iratainak_repertoriuma. (letöltés ideje: 2020. november 13.)
- ³⁹ Szélinger, Limes, 2002. 5. sz. 41-42.o.
- ⁴⁰ Ordasi Ágnes: Fiume. Magyarország tengeri kapuja In: Rubicon 2018/3-4. 166. o.
- ⁴¹ Szélinger, Limes 2002. 5. sz. 36. o.
- ⁴² Uo. 36-38.o.
- ⁴³ Uo. 38-40.o.

Tóth Ilona misztikuma: gyilkos vagy mártír?

Írta: GREZSA BALÁZS FERENC

Alábbiakban, az 1956-os forradalom és szabadságharc hatvannegyedik évfordulójának idején arra teszek kísérletet, hogy közelebb hozzam az Olvasóhoz Tóth Ilona személyét és egykori perének részleteit. Ahogy ma-guk '56 eseményei, úgy a megtorlás koncepció-s pere is vitatott megítélésűek, azok között több olyan is van, amely még ma is megosztja a történész- és jogász szakmát.

Nehéz fába vágja a fejszét, aki a Tóth Ilona-ügyben kíván igazságot tenni, ugyanis tudósok hada áll úgy az egyik, mint a másik oldalon, kardoskodva Tóth Ilona ártatlansága vagy éppen bűnössége mellett. Írásomban nem kívánok állást foglalni egyik oldal mellett sem, csupán igyekszem tárgyilagosan bemutatni a vádbéli cselekményt, mely alapján Tóth Ilonát és társait halálra ítélték és kivégezték. Ugyanakkor, azokra a kételyekre okot adó körülményekre is föl hívom a figyelmet, amelyekre alapozva számos történész immár nyíltan ki meri mondani: Tóth Ilonát ártatlanul ítélték el az ellene lefolytatott bünvádi eljárásban.

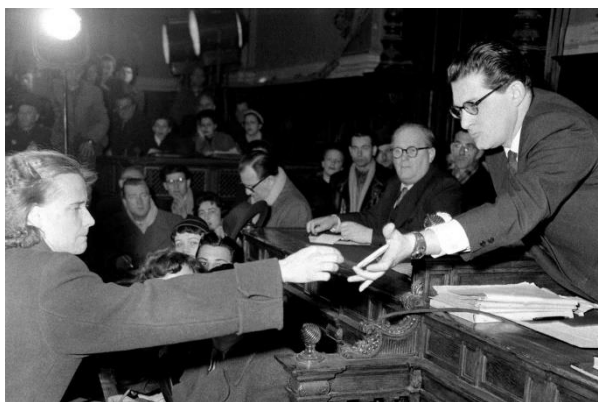
Így vélekedik többek között Balsai István (†) és Dávid Ibolya, korábbi igazságügyi miniszterek, M. Kiss Sándor, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet főigazgató-helyettese, Földváryné Kiss Réka, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke¹ és Jobbágyi Gábor, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professor emeritus oktatója. A másik oldalon áll azonban a már jogállami keretek között vizsgálódó Legfelsőbb Bíróság és Legfőbb Ügyészség, valamint Eörsi László '56 kutató² is. Mielőtt a per részleteinek tárgyalásába bocsátkoznék, vizsgáljuk meg közelebbről Tóth Ilona személyét. Tóth Ilona 1932. október 23-án született Cin-kotán. Szüleinek korai válása miatt édesanyja és nagymamája föl váltva nevelték. A Teleki Blanka Általános Leánygimnázium elvégzése után föl vé-

telizett az orvostudományi egyetemre, ahol oklevelet már nem szerezhette, mivel – csupán 24 éves szigorló orvosként – 1957. június 28-án kivégezték. A rendszerváltozás éveiben kultusza fellángolt, értelmiségiekből és egykori évfolyamtársai-ból egy kör szerveződött, amely céljául tűzte ki rehabilitációjának elősegítését. A főváros XVI. kerülete posztumusz díszpolgárává választotta, Miskolcon pedig orvosszállót neveztek el róla. Személyének megítélése nem függetleníthető a politikai klíma változásaitól sem; csupán 2000-ben, a CXXX., az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló törvény tette lehetővé Tóth Ilonáék törvényi mentesítését, illetve rehabilitációjukat. Azonban a törvény több kritikusa úgy fogalmaz³, hogy mivel a mentesítéshez elég, ha valakit a forradalommal összefüggésben meghatározott törvényerejű rendeletek alapján ítélték el, a ténykérdések így tisztázatlanok maradnak, ergo a politikai hatalom „burkoltan” elismerte az elítéltek felelősségét. Bármilyen megfontolás állt is a háttérben, kijelenthető, hogy jogszabály felhatalmazása alapján a Legfelsőbb Bíróság / a Kúria semmissé nyilváníthatja a Tóth Ilona peréhez hasonló esetekben kimondott ítéleteket. Ezt Tóth Ilona esetében – még a kétezres évek elején - meg is tette a bíróság.

Az értelmiségi ellenállás

Az 1956. október 23-án kirobbant forradalom sorsa a november 4-i szovjet intervenciót követően eldőlt. A szabadságharc azonban tovább folytatódott, a harci cselekmények hamarosan egyfajta passzív ellenállássá alakultak át. Az ellenállás szervezőinek nagy része az értelmiség soraiból került ki. A módszerek is megváltoztak; gránát helyett röplap, géppisztoly helyett nőtüntetés, Molotov-koktél helyett sztrájk. Az értelmiségi ellenállás egyik központja a Péterfy Sándor utcai kórházban

volt. Tóth Ilona korábban itt teljesítette belgyógyászat gyakorlatát, a forradalom idején azonban átkérte magát a Domonkos utcai kiségitő intézetbe. Az épületben volt egy használaton kívüli stencilgép, az ellenállók annak segítségével akarták sokszorosítani Igazság, illetve Élünk című röplapjaikat. A november végi, december eleji pontos történéseket valószínűleg örökre homály fedi majd, azokat Tóth Ilona vallomásából, illetve az ítéletből ismerjük.

Tóth Ilona és a bíró⁴

Az ügy 1956. november 21-én kezdődött, amikor Tóth Ilonát és társát, Molnár Józsefet őrizetbe vették. November 21-én, 24-én, illetve december 3-án röplapterjesztés miatt hallgatták ki őket. December 4-én az ügy gyökeres fordulatot vett: Tóth Ilona beismerte, hogy november 18-án két társával együtt megöltek egy besúgónak tartott ÁVH-st. Tóth Ilona elmondta, hogy Gyöngyösi Miklós (árva, köztörvényes múltú ellenálló társa) és Molnár József bevitték egy személyt a kórházba, akit egy zsebében lapuló fénykép alapján ÁVH-snak hittek. Mivel „*zajtalanul kívánták megölni*”,⁵ ezért ő elment klóretilért és altatókosárért. Miután visszaért, benzint szívott fel egy ampullából, melyet a férfi nyaki vénájába akart beadni, a próbálkozás azonban nem sikerült, az injekció így valószínűleg bőr alá ment. Közben tovább folyt az altatógáz adagolása, Tóth Ilona elhagyta a szobát, és mire visszaért, azt látta, hogy az egyik férfi a földön fekvő ember nyakán áll. A test nem maradhatott a földön, ezért bevitték a WC-be, ahol Tóth Ilona a Gyöngyösitől kapott bicskával szíven szúrta a férfit. Végezetül a testet a Domonkos utcai

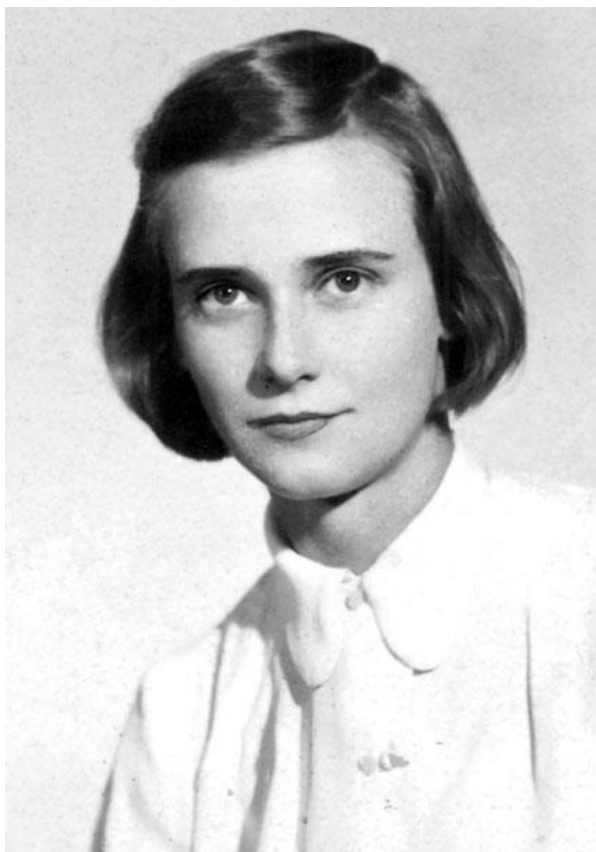
templom mellett hantolták el. Tóth Ilona később vallomását azzal egészítette ki, hogy nem csak benzint fecskendezett az áldozatba, hanem levegőt is, ezzel akart ugyanis embóliát előidézni nála, hogy – rövid úton – véget vessen életének. Az áldozat neve egyébként csak másfél hónappal később bukkan föl a periratokban; amikor is Kollár Istvánként jelölik meg őt.

Ez tehát a vádbéli cselekmény, mely alapján Tóth Ilonát december 29-én terheltté nyilvánították. Tizenkét vádattal szemben indult meg a büntetőeljárás. Földváryné Kiss Réka véleménye szerint három különálló ügyet egyesítettek annak érdekében, hogy a Péterfy utcai ellenállók szerepét kihangsúlyozzák, eltúlozzák. A vádak a következők: szándékos emberölés, izgatás, lopás, lázítás, fegyverrejtegetés stb., tehát nyilvánvalóan széles a paletta. Az ügy további résztvevőiről nem kívánok részleteket megosztani, hiszen ők nem kapcsolódnak szorosan a témához. A Fővárosi Bíróság első fokon 1957. április 7-én hirdetett ítéletet. Az ítélet tizenegy embert érintett, közülük hat főt halálra ítélték, köztük Tóthot és Gyöngyösit is. Mivel minden érintett fellebbezett, a per a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságán folytatódott. A tárgyalást a kritikusok soha nem látott minőségtelenséggel vádolják⁶.

Fontos kiemelni a tanúk szerepét is. Ténytanú nem lévén, a vád számtalan közvetett tanút hallgatott meg a bíróságon, közülük csak a legfontosabbakat emelem ki. Polgár Erzsébet, az áldozat menyasszonya azt vallotta, hogy mivel november 18-án nem találta Kollár Istvánt a kórházban, „eltűnését” jelentette Kollár húgának. Vári András, az áldozat sógora (egyébként BM törzsörmeister) kijelentette, hogy ő azonosította az áldozatot a Bonctani Intézetben. Ezt megerősítendő, Bak Istvánné, az áldozat unokatestvére elmondta a tárgyaláson, hogy az áldozatban – hiányzó ujjperce alapján – felismerte Kollár Istvánt. Az ismertett cselekmény alapján a Legfelsőbb Bíróság 1957. június 10-én jogerős ítéletet hirdetett. Tóth Ilonát halálra ítélték, és június 28-án hajnalban ki is végezték.

Kételyre okot adó körülmények az ítélet kapcsán

A vádbéli cselekmény és a per lefolyása után különösen fontos kitérni azokra az eseményekre, dokumentumokra, melyek megalapozzák a történészek és jogászok kételyeit Tóth Ilona bűnösségével kapcsolatban.

Tóth Ilona fiatal korában⁷

Nyomozást elrendelő határozat

Tóth Ilona első beismerő vallomását '56 december 4-én tette meg egy november 18-i gyilkosságról. Jobbágyi Gábor észrevette azonban, hogy a november 21-i (elméletileg rölapozás miatt) nyomozást elrendelő határozatot gyilkosság gyanúja miatt adták ki. Hogyan történhet meg, hogy egy három nappal azelőtt elkövetett és csak két hét múlva beismert gyilkossághoz kapcsolódóan a nyomozó hatóság azon nyomban azonosítja

az elkövetőt – minden bizonyíték nélkül? Jobbágyinak két válasza van. Az egyik, hogy ez nagyon nehezen történhet csak meg, ugyanis lehetetlen. A másik, hogy nagyon könnyen megtörténhet, amennyiben egy koncepciós eljárásról van szó. Eörsi László szerint ebben az esetben csak a hatóságok hanyagságáról lehet szó, s különben is, Tóth Ilona védője, dr. Kardos János is felhívta a bíróság figyelmét az ellentmondásra, a bíróság pedig helyt is adott a kifogásának. Bárhogya is legyen, emberek életéről való döntés esetén az effajta „hibákat” nem engedheti meg magának a nyomozó hatóság. Jobbágyi feltevését erősíti meg továbbá az a körülmény, amire Földváryné Kiss Réka hívta fel a figyelmet. A per befejezését követően fél évvel ugyanis Toracz Sándort is elítélték ugyanezért a gyilkosságért. A gyilkosság időpontjának azonban ebben a perben nem november 18-át, hanem 19-ét, néhol 20-át jelölték meg⁸. Hogy követhette el Tóth Ilona a gyilkosságot (ha ebben az időpontban történt), mikor már 18-án letartóztatták?

Az áldozat azonosíthatatlansága

Az egyik legtöbb vita az áldozat kilétéhez kötődik. Figyelemreméltó tény, hogy a hatóság november végén (?) / december 4-én szerzett tudomást a gyilkosságról, de a tetemet csak kb. egy héttel később hantolták ki a Domonkos utcai templom mellől⁹. Az áldozat neve pedig csak január közepén került bele a jegyzőkönyvbe. Ahogy említettem, Bak Istvánné a hiányzó ujjperce alapján azonosította Kollár Istvánként az elhunytat. A boncjegyzőkönyvben azonban (amely nem volt fellelhető a periratok között, csak 1992-ben találta meg és csatolta az anyaghoz Kahler Frigyes) az áldozat hiányzó ujjpercéről még említés szintjén sincs szó. Ez azért különösen érdekes, mert a jegyzőkönyv még arra is kitér, hogy a személy ujjain és tenyerén – valószínűsíthetően a dohányzás miatt – nikotin okozta barnás elszíneződések figyelhetők meg. Barnás elszíneződés van tehát, de hiányzó ujjperc nincs? Ez azért problémás, mert az áldozatot minden kétséget kizáróan ez alapján az ismertetőjegy alapján azonosították.

Néma talp

Szintén Jobbágyi megfigyelése a Tóth Ilona orvosi vizsgálatának jegyzőkönyvében leírt „néma talp” jelentősége. Az öt vizsgáló orvos szakvéleménye alapján „*Jobb oldali szájszag beidegzése zavart...Élénk reflexek, különösen a térd-reflexben....Mindkét oldalt néma talp. A neurológiai vizsgálat más kóros eltérést nem mutat.*”¹⁰ A szakvélemény tehát maga is rögzíti, hogy Tóth Ilona talpreflexe (illetve annak hiánya) patológiás. Ha ehhez hozzávesszük még azt is, ahogyan dr. Nyíró Gyula neves pszichiáter nyilatkozik a terhetről, vagyis: „*Mégis, könnyen lehetséges, hogy a vádlott vallomása a maga egészében, minden részletében nem felel meg a valóságnak, ami nem tudatos ferdítés, hanem utólagos emlékezés hamisítás*”¹¹, akkor elgondolkodtató, hogy vajon miért került Tóth Ilona ilyen állapotba? Jobbágyi válasza: a gumibottól. A normális talpreflexet mutató embernek a talp végig simítása esetén be kell, hogy görbüljenek a lábujjai. A (kóros) Babinski-reflex esetén ennek ellenkezőjét mutatja a beteg: kifelé feszülnek a lábujjai. Tóth Ilonánál azonban egyik sem volt megfigyelhető. Kortárs orvosszakértők elmondása alapján piramis-pálya sérülés vagy bántalmazás állhatott a háttérben. Tóth Ilona kiskorától kezdve rendszeresen sportolt, azonban a kötelező orvosi vizsgálatok nem állapítottak meg nála kóros elváltozást. Viszont az ötvenes / hatvanas években a vallatótisztek gyakran alkalmazták a „*talpalás*” technikáját, mivel így oly módon lehetett verni (kínozni) az embert, hogy annak a testen nem maradt külsérelmi nyoma.

Tóth Ilona a tárgyalóteremben¹²

Boncjegyzőkönyv

A már említett boncjegyzőkönyv veti föl a legtöbb kérdést. A boncolást végző orvosok ugyanis sem benzint, sem altatót nem tudtak kimutatni az áldozat véréből. Sőt, tűszúrásnak sem találtak nyomát. Pedig Tóth Ilona azt vallotta, hogy benzint és levegőt fecskendezett a testbe. Hová tűntek ennek nyomai? A kérdés megoldását ma is homály fedi.

A bicska

Tóth Ilona azt vallotta, hogy miután visszaért a kórterembe, a testet bevitték a WC-be, ahol ő a Gyöngyösitől kapott bicskával szíven szúrta, majd ezek után a bicskát bedobta a lefolyóba. Bár erre a körülményre már december elején fény derült, a bicskát csak egy hónappal később kerítették elő. A tárgyaláson téatrálisán át is nyújtották azt Tóth Ilonának, aki rövid habozás után azt mondta, az volt az a bicska, bár ő más nyélre emlékszik. A gond csupán az, hogy a bicskán nem találtak vérnyomot, ami (halált okozó késszúrás esetén) rajta kellett volna, hogy legyen.

Evipan

Tóth Ilona a tárgyaláson (alapjában véve) összeszedettnak mutatkozott. Volt azonban néhány, látszólag kontextus nélküli kiszólása, amikor az Evipan nevű gyógyszert hozta szóba. Az Evipan egy rövidhatású, intravénás narkotikum. A Tóth Ilonáról készült dokumentumfilmben egykori évfolyamtársa – aki pszichiáter lett – kifejtette¹³, hogy az emberi tudat bizonyos hipnózishoz közeli állapotában a tudattalanból információk nyerhetők ki. Azonban ilyen módosult tudatállapotokban különböző események, cselekedetek képei nem csak „kinyerhetők”, hanem „be is ültethetők”. Az említett, kontextus nélküli „kiszólásokat” több, Tóth Ilona ártatlanságát hangoztató szakértő úgy értelmezi, hogy a terhelt tényleg az igazat mondta, mivel Evipant adagoltak neki. Fölmerül azonban a kérdés, ha Tóth Ilona tiszta fejjel „szólt ki” az Evipanról, akkor tiszta tudati állapotban miért nem

védekezett inkább? A lehetséges választ illetően M. Kiss, Földváryné és Jobbágyi között egyetértés alakult ki: hallgatólagos vádalkut sejtenek az események mögött¹⁴. Föltételezik ugyanis, hogy Tóth Ilonát „csupán” köztörvényes bűncselekmény miatti elítéléssel „kecsegtették”, s ő azért egyezett bele ebbe az alkuba, mert tudta, ha politikai bűncselekménynek nyilvánítják az ügyét, nem kerülheti el a halálbüntetést. Hogy valóban volt-e ilyen alku, s ha volt, miért rúgták föl, már sosem fogjuk megtudni.

Összegzés

Összefoglalva a fentieket, az abszolút igazsághoz nem jutottunk közelebb. A kritikusok

által felvonultatott érvek azonban arra kell indítsák a közvéleményt, hogy árnyaltabban lássák a per megítélését. Zárásként visszautalok a negyedik semmisségi törvényre; ne felejtsük, hogy Tóth Ilonát és társait törvényi mentesítésben részesítették.

Álljon itt zárásul Benedek István (†) pszichiáter főorvos néhány gondolata, melyet a per anyagának megvizsgálásakor a neurológiai szakvéleményhez fűzött: „*S miért néma Tóth Ilona talpa? Nem költői kérdés ez, könnyű válaszolni rá: gumibottól. S miért némák az orvosok? Mert ők is félnek a gumibottól.*”¹⁶

Dicsőség a Hősöknek, Isten áldja a forradalmárok emlékét!

Jegyzetek és hivatkozások

¹ KISS Réka – M. Kiss Sándor: A csalóány elszállt. Tóth Ilona tragikuma. Budapest, 2007, Kariosz Kiadó.

² EÖRSI László: Tóth Ilona – A valóság és a mítosz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/toth-ilona> (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)

³ EÖRSI László: „Ott, akkor és úgy...” <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%9Eott-akkor-es-ugy%E2%80%A6%E2%80%9D> (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)

⁴ Kép forrása: <https://mult-kor.hu/image/gallery/2242/630x1260/13109.jpg?la-vid=322273&fbclid=IwAR3HltC1NqLfn7IY2WMcpfH18PGpHZtClTJxkCuPy1PKXIrV5ut5JjCdR4> utolsó letöltés: 2020. 11. 15.

⁵ JOBBÁGYI Gábor: Néma talp. Budapest, 2006, Kariosz Kiadó. 16. o.

⁶ JOBBÁGYI Gábor: 1956 és a megtorlás fekete könyve. Budapest, 2016, Kariosz Kiadó.

⁷ Kép forrása: https://tothilonka56.hu/images/tothIlonka.jpg?fbclid=IwAR3Y72BDU3CpJ2EGpJOaY_q0gykLDzjX1fjCA7TfmaCUr9QN_oKNUdIIFmY utolsó letöltés: 2020. 11. 15.

⁸ KISS Réka: A Tóth Ilona-per. In: Rubicon, 2015/10. 21-25. o.

⁹ FÖLDVÁRYNÉ KISS Réka: Benzininjekció, néma talpak és Mengele – ártatlan volt-e Tóth Ilona? <https://mult-kor.hu/benzininjekcio-nem9a-labak-es-mengele-artatlan-volt-e-toth-ilona-20170703> (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)

¹⁰ JOBBÁGYI 2006, i. m. 50. o.

¹¹ JOBBÁGYI 2006, i. m. 49. o.

¹² Kép forrása: https://kep.cdn.in-dexvas.hu/1/0/1764/17648/176484/17648482_0427da3830deec8c2706f72bdc9032bf_wm.jpg?fbclid=IwAR1prU89ut8b_2AjBm1yz13z0sgxVQYT1m5pj1isyk1Z6UIPTsLRqgGPQo8 utolsó letöltés: 2020. 11. 15.

¹³ JELENCZKI István (2008): „Tisztítóút tetején álltunk” Tóth Ilona drámája. Angelus Bt. Budapest

¹⁴ FÖLDVÁRYNÉ KISS Réka: Benzininjekció, néma talpak és Mengele – ártatlan volt-e Tóth Ilona? <https://mult-kor.hu/benzininjekcio-nem14a-labak-es-mengele-artatlan-volt-e-toth-ilona-20170703> (letöltés ideje: 2020. 10. 29.)

¹⁶ JOBBÁGYI 2006, i. m. 53. o.

FILMAJÁNLÓ

Városfejlesztési osztály

Amerikai sorozat, 7 évad (2009-2015)

Ajánlja: Gera Anna

A Városfejlesztési osztály (angolul Parks and Recreation) egy, egy fiktív amerikai kisváros, Pawnee önkormányzatának mindennapjait bemutató, dokumentumfilm-stílusban forgatott szituációs komédia és politikai szatíra.

Főszereplője, a mindig pozitív és végtelen lelkesedéssel dolgozó Leslie Knope (Amy Poehler) a városfejlesztési osztály alkalmazottja, aki Pawnee sorsát szívében viselve küzd a kisváros problémáival: a lakossági fórumok haragos felszólalóival, a mosómedvetámadásokkal, és egy megépítendő parkkal, amely kapcsán mindig felmerül valamilyen nehézség: hol beleesik valaki és eltöri a lábát, hol hulladékot raknak le benne, hol az elkészítendő tervek nem megfelelőek... lassan örölnék a közigazgatás malmait.

Leslie munkáját nem könnyíti meg sem a főnöke, a mindig mogorva és az államigazgatás belső bomlasztása mellett hitet tevő Ron Swanson (Nick Offerman), sem a munkatársai, a lelkes ámde ügyetlen Jerry (Jim O'Heir), az önkormányzati munka helyett mindig új befektetéseket kereső Tom (Aziz Ansari), a jellemzően pihenéssel és szépségápolással foglalkozó Donna (Retta) és a lázadó tini gyakornok April (Aubrey Plaza) sem. Leslie-nek azonban ez sem szegi kedvét, új és új projektekbe kezd, végül a polgármesterválasztáson is elindul.

A sorozat végtelenül szeretetreméltó szereplőgárdájának napjait követve megismerjük az önkormányzati munka és a polgármesterválasztás derűsebb oldalát. A szórakoztatás mellett a sorozat számos pozitív üzenetet hordoz, bemutatja a különböző vezetési stílusok előnyeit és hátrányait, a nőként való érvényesülés nehézségeit a politikai életben, és útravalóként magunkkal vihetjük a tanulságot: ha őszintén lelkesedünk aziránt, amivel foglalkozunk, nem lehet előttünk akadály.

FILMAJÁNLÓ

Törés /Fracture/

2007

[Ajánlja: Sall Zsófia]

Willy Beachum (Ryan Gosling) nagy karrier előtt áll, eddigi ügyési pályafutásán szinte kivétel nélkül minden ügyet megnyert, így sikerült felhívnia magára a figyelmet és állást kapnia egy igen sikeres ügyvédi irodába, ahol minden bizonnyal nagy, de főként busásan jutalmazott karrier vár rá. Mégis mielőtt otthagyná az ügyészséget még elvállal egy utolsó ügyet, ami ránézésre igen egyszerűnek tűnik. Emberölés kísérlete, szóbeli és írásbeli beismerő vallomással, legfeljebb pár órát vesz igénybe és már foglalkozhat is az új irodájában való helytálással. Az ügy azonban mégsem olyan letisztult, mint első ránézésre tűnt, de főhősünk az elhúzóadás ellenére is vállalja, nem akar félbehagyni semmit, nem beszélve arról, hogy miután a gyanúsított (Anthony Hopkins) többször felkeresi telefonon és manipulálni próbálja, már személyes feladatának érzi, hogy bebizonyítsa bűnösségét. Mindazonáltal, ha elveszti az ügyet, veszélybe kerülhet újdonsült állása, így kollégái inkább arra biztatják, hagyja annyiban. Azonban Willy, akit eddig mindig csak a karriervágy hajtott – miután érzelmileg is bevonódott az esetben – most mégis inkább a kockázatot vállalja.

Ugyan, néhol a film némileg pontatlan jogász szemszögből nézve, azonban egy felettébb izgalmas thriller keretében mégis beláthatunk az amerikai igazságszolgáltatás belső játzmái közé, továbbá egy igen frappáns kiskapu ki-játszásának lehetünk szemtanúi, ami ezúttal a védői oldal helyett az állam oldalát erősíti.

Bemutatkozik a MÁJT TDK

Írta: Kún Hanga Cecilia

Kedves Hallgatótársaink, Olvasóink!

Az alábbiakban összefoglalva bemutatjuk a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének tevékenységeit.

Miért hasznos a jogtörténet?

A magyar alkotmány- és jogtörténet az ELTE joghallgatóinak első évükben teljesítendő kötelező tananyagot jelentenek. Mivel ezen tárgyak eleve az összes jogterületet lefedik, a középiskolában megszerzett történelmi ismeretekre alapozva a magyar alkotmány- és jogtörténet vezeti be a hallgatókat a jog összetett világába. A megszerzett tudás birtokában a hallgatóknak így az egész jogrendszerrel való ismerkedésük nyílik. Átfogó jellege miatt pedig a magyar állam- és jogtörténet (MÁJT) széles körben kínál lehetőségeket bármely jogterület iránt érdeklődőknek, illetve különösen előnyös választást jelent mindazok számára, akik még nem kötelezték el magukat egyetlen jogterület irányában, és az érdeklődési területük kiválasztásához teljes képet kívánnak kapni a jog fejlődéséről, szerepéről, működéséről.

Miről szól a MÁJT TDK?

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákköre (MÁJT TDK) több mint harminc éves múltat tekint vissza. A TDK arculatát tagjai alakítják, így programjainkat a lehető legteljesebb mértékben próbáljuk az érdeklődő hallgatók igényeihez igazítani. A MÁJT TDK egy kiváló kutatási környezetet biztosít segítőkéss és nagy tudású oktatók által támogatva. Köreinkben nem csupán a hallgatók közössége, hanem egyéni kompetenciái is erősödnek. Tagjainknak segítünk a kutatási módszerek megismerésében, és olyan készségek kifejlesztésében, mint pl. a projektszervezés, tanulmányi felelősségvállalás, amely képességek a későbbiekben is el-

engedhetetlenek. A MÁJT TDK remek kibontakozási lehetőséget ad bármilyen szabadon választott területen.

Hogyan alakul a tanszéki munka a jelenlegi helyzetben?

A veszélyhelyzet idején a MÁJT TDK ülések online formában kerülnek megrendezésre. Az alkalmakról bővebb tájékoztatást a MÁJT TDK Facebook oldalán teszünk közzé.

Hogyan lehet bekapcsolódni a tanszék munkájába?

A TDK tevékenységébe a jelen helyzetben is három módon lehet bekapcsolódni.

1. Publikálás a Joghistoria folyóiratba

A Joghistoriába minden, egyetemen belülről vagy kívülről érkező cikket befogadunk, amely joggal vagy állammal kapcsolatos témájú és van múltbeli vonatkozása. A publikálási igényt kérjük a joghistoria@gmail.com e-mail címen jelezni, valamint a cikk formai követelményeiről is ezen a címen lehet információt szerezni.

2. Részvétel a TDK üléseken

A MÁJT TDK ülések minden szerdán 18.00-tól kerülnek megrendezésre, a veszélyhelyzet idején online formában. Az alkalmakról a MÁJT TDK Facebook oldalán informáljuk az érdeklődőket.

3. Programszervezés, igény jelzése

Mivel a MÁJT TDK elsődleges feladatának a tárgy iránt érdeklődők tudományos támogatását tekinti, lehetőséget kínálunk mind programszervezésre, mind a TDK ülések tematikájának a hallgatói igényekhez való igazítására, illetve az egyéni tudományos kutatásokhoz is szívesen adunk útmutatást, oktatói, demonstrátori segítséget. A kapcsolattfelvétel a MÁJT TDK Facebook oldalán, vagy személyesen, az ELTE MÁJT tanszékén, akár a tanszék oktatóin, demonstrátorain keresztül is lehetséges.

Tudtad-e, hogy honnan származik és mit jelent a karantén szó? A karantén szó eredetileg a 14. századi *Quaranta giorni* olasz kifejezésből ered, ami negyven napot jelent, a hajók és a hajózó személyzet 40 napos elszigeteltségét jelentette, mielőtt beléptek volna a velencei kikötőbe, ugyanis ennyi idő alatt kiderült, van-e ragályos beteg a hajón. Ha valakiről bebizonyosodott, hogy elkapta a kórt, akkor a *Lazzaretto Vecchio* nevű szigetre száműzték.

Tudtad-e, hogy mikortól jelenik meg a talár viselése a magyar bíróságokon? A bírók talárba öltöztetéséről az Országos Igazságszolgáltatási Tanács szabályzata rendelkezett 1999-ben. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy akkor előtte mit viseltek a magyar bírák? 1849-ben a bírák nemzeti öltözékben ültek széket, míg a megyei törvényszéken gyakran csak kardjukat kötötték fel. 1869 után általánosan elfogadottá vált, hogy a bírák magyar felső öltönyben és karddal tartoztak széket ülni. A Dualizmus és a Horthy-korszak alatt számos javaslat állt elő a talár bevezetésével kapcsolatban, azonban az áttörést a rendszerváltás hozta el, amikor is az alkotmánybírák és a Legfelsőbb Bíróság bíráinak talárba öltöztetése megteremtette a lehetőséget a teljes bírói kar talárba öltöztetésének.

A képen a MÁJT Tanszék demonstrátorai láthatók. A képen balról jobbra: Kún Hanga Cecília, Csanádi Ferenc, Schlafler Daniella, Vincze Zsombor

TÁMOGATÓINK

Magyar Ügyvédi Kamara

NAGY & TRÓCSÁNYI

 Kovács Ügyvédi Iroda

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

A folyóirat az alábbi oldalakon digitálisan színes változatban online is elérhető:

facebook.hu/joghistoria

majt.hu

issuu.com/joghistoria

eltereader.hu